

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૧૮૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મરાઠી મહાકાવ્ય

વિષય પૃ:૫૨

નિવેદન.

આ મહા મણિમાલા વિશે હસ્તામ્નક વત્ પ્રત્યક્ષ જોવાથી. કંઈ વધુ કહેવું સપ્રયોજન ગણ્યું નથી. વિશેષ કહિયે તે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના નીચેના શ્લોક લક્ષ્ય પૂર્વક વાંચી સમજીને તદનુસાર ગંતવ્ય માર્ગે વધા જઈ કર્તાવ્ય કરી દેહાધ્યાસ સમૂળગો જુંસી ધોઈનાખી, તત્સત્ સ્વાત્મતત્ત્વે સમત્વ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન શીલ થવું ઉચિત છે.

અ. ૫ શ્લોક ૨૪.-યોજતઃ સુખોઽતરારામઃXતથા ૨૫.-ઋષંતે
 વ્રજ નિર્વાણં અ. ૮ નો ૫.-અંતકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરં
 ॥યઃ પ્રયાતિ સમદ્વાબં યાતિ નાસ્ત્યત્રસંશયઃ તથા ૧૩-છેલ્લે પાને
 ૫૨ઠાણુમાં ઐ છે તેના ઉપર જુવો. અ. ૯ નો ૩૪ અથવા ૧૮
 નો ૬૫.-મન્મના ભવ મદ્ગત્તો મદ્યાજીમામ્ નમસ્કુરુ ॥ મામેવૈવ્યાસિ
 સત્યંતે પ્રતિજાને પ્રિયોસિ મે ॥ અ. ૧૧ નો ૫૫-મત્કર્મ કૃન્મત્પરમો
 મદ્ગત્તઃ સંગવર્જિતઃ॥નિર્વૈરઃ સર્વ ભૂતેષુ યઃ સ મામેતિ પાંડવા॥અ. ૧૨
 ના ૨-૮, મદ્યાવેશ્યમનોયેમામ્ ૦ મદ્યેવ મન આધત્સ્વ. અ. ૧૭ નો ૨૩,
 ઐ તત્સદિતિ નિર્દેશો અ. ૧૮ ના ૫-૧૭-૪૬-૬૬.-યજ્ઞદાન તપઃ
 કર્મ, ન ત્યાજ્યં કાર્ય મેવ તત્Xયસ્યનાહં કૃતો ભાવો બુદ્ધિર્યસ્ય ન
 લિપ્યતે*અસક્ત બુદ્ધિઃ સર્વત્ર જિતાત્મા વિગત સ્પૃહઃ ॥ નૈષ્કર્મ્યં સિદ્ધિં
 પરમાં સન્યાસેનાધિ ગચ્છતિ ॥ અને સર્વ ધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં
 વ્રજ ॥ અહંત્વા સર્વ પાપેભ્યો મોક્ષાયિષ્યામિમાશુચઃ ॥ હરિઃ ઐ તત્સત્.

આ મહામણિમાલા (સ્મરણી)માં દ્રક્ત નમુનારમ રેલ માર્ગ
 પ્રેમને માંદી ગુંથી પ્રકાશ પાડ્યો છે. તેમાં ઐહિક પારલૌકિક પ્રેયસ પ્રેયસ
 સિદ્ધ કરવા અસરકારક ઉપદેશરૂપ દૃષ્ટિ તો સહિત સિદ્ધિના જોડા ત્રિચારી
 ગુણ ઉપરજ દ્રષ્ટિરૂપ ચંચૂનાખનાર સુગ વિવેકી સર્જનો તો હંસ
 સ્વભાવે વરતી સરળ શ્રેયસ્કર એવા ગંતવ્ય માર્ગ પ્રયાણ કર્યા જશેજ.
 દોષ જોવાનાજ સ્વભાવવાળાં જોએ હશે તેવાને તો આ અંથ, નારક
 એટક, શ્રંગાર વગેરે ભૌતિક મોહ ઉપજવનારો ન હોવાથી, નકામેજ છે;
 અર્થાત તેવાં જન માટે એ છેજ નહિ. એવી વેંદ મણિવાળી પાંચ માળા
 દ્રશ્યંત સિદ્ધાંતથી પૂર્ણ છે તેમાંની ત્રીજીમાંથી દ્રક્ત નમુનારે ૨૭ મણિ
 અત્રે આપી બાકીની ત્રીજી સાથે ત્રીજી આખી ચાર પુવાઈ ઉત્તરાઈમાં
 લેવાનું વિશ્વનિયામક સૂતાને અંબલંબીને છે તે વિષે સંધિ પ્રકાશની
 પ્રસ્તાવનામાં, સ્પષ્ટ જણાવી ગયા. હોએ તેથી અત્રે વધુ કંઈ કહિવું
 ઉચિત ગણ્યું નથી. સદ્ગુણ પ્રમાત્મા સર્વને સદ્બુદ્ધિ આપી સમ્માર્ગ
 પ્રેરે, એજ અંતમાં આ, હશે તો દૃષ્ટી વરમિયે છીએ.

॥ इति शिवं ॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

ૐ સદ્ગુરવે પરમાત્મને ચિદાનંદમયાય નમઃ

—:૦:—

ચિન્મણિ-જ્ઞાનમણિ, ચિન્તમણિ, સ્પર્શમણિ, સ્ફટિકમણિ
 ૧૧૧મણિ, પ્રવાળ, ગજમુક્તા, સર્વ ખાનુએથી સુંદર હીરા મણિ-
 ૪ મુક્તા આદિ રત્નોથી જડેલાં તુલસી કાષ્ઠ, ચંદન, અને
 દ્રાક્ષ મણિઓ, જગતરણ મણિ, ચિત્સુખમણિ, સુધારસ દ્રાવક
 મણિ, ચંદ્રકાન્ત તથા સૂર્યકાન્તમણિ, શાન્તિરસાયનમણિ, વગેરે
 કે પ્રપૂજના આનંદજનક મહામણિઓની સુવર્ણમાં ગાંઠેલી
 ચોલીસુંદર મનોહર અતીવ રમણી ઉત્તમ પ્રકારની, અહમમત્વનું
 અને કુલાવી પરમ આનંદમય સ્થિતી કરી દેનારી-સુખપ્રદ
 નામ પ્રસારનારી માણિક્યમણિ મુક્તાદિ મહારમ્ય રતન પુષ્પ
 વગેરે જે મેરૂ સાથે ૧૦૬ મણિગણોની પાંચ તૈયાર છે તેમાંની
 ૧૧૧માંથી નમુના રૂપે ફક્ત ૨૭ મણિ કાઢી લઈ અત્રે મુકવામાં
 આવે છે. એ લઘુ સ્મરણીના મણિઓ, જેવાં દ્રષ્ટાંત સિદ્ધાંતથી
 સુશોભિત છે તેવા, આખી ખધી (પાંચે) માલના છે; પરંતુ
 કાલ દ્રવ્ય સંકોચરૂપ પ્રતિકુળતાને લીધે ફક્ત ૨૭ની સ્મરણી
 હંઠમાં અગર કર કમલમાં પેહેરી રાખવા સુવ્યવસ્થા માટે અત્રે
 મુકી છે.

ૐ શ્રી સદ્ગુરવે પરમાત્મને ચિદાનંદ સ્વરૂપાય નમઃ ॥

ૐ ઘૌઃ શાન્તિ રન્તરિક્ષઃ શાન્તિઃ પૃથિવી શાંતિરાયઃ

શાંતિ રોષધયઃ શાંતિઃ સર્વઃ શાંતિઃ શાન્તિરેઃ શાંતિઃ

સા મા શાન્તિરેષિ ॥ ૐ શાંતિઃ શાન્તિઃ શાંતિર્બ્રહ્મ

શાંતિઃ ॥ હરિઃ ૐ શાંતિરસ્તુ ॥ શિવમસ્તુ ॥ ઓશ્મ

અથ શ્રી મહામણિમાલા પ્રારંભયતે.

૧ - એક ખેડુત ઘણો શાંત સુશ અને સરળ સ્વભાવનો હતો.
 તેની સ્ત્રી કલહપ્રીય હોવાથી ખેતરથી રાજ ખેડુત કારણથી પશ્ચારી
 ને ઘેર આવેકે અનેક છીદ્રો શોધી નિવેશ કરી બાપડને સંતાપ

ક્યાં કરે, તેને ગાળો હઈ હુખીકરે, અને વખતે બેચાર મુક્તાપાક
 પણ આપી દેતી. ભાગવતની કથા થતી હતી ત્યાં મોહિલાનાં બ
 ઈશને રોજ જતાં જોઈ, એક દીવસ તે બાઈએ તેમને પુછ્યું
 કે, બેનો ! ક્યાં તમે રોજ જાવ છો ! તેઓ કહે, હમે કથામાં સાંભ
 ળવા જઈએ છીએ. ઠીક. ત્યારે આજ તો હું પણ આવું છું, એમ
 કહી ઘણા લઈ તે પણ ગઈ. કથાનો પ્રારંભ થતાંજ પતિવ્રતા સ્ત્રી
 નું મહાત્મ્ય કહેતાં બ્યાસે કહ્યું કે. સાકાત્રણ દીવસજ નો ખરી
 ભક્તિથી શ્રદ્ધા અને નિર્મળ પ્રેમવડે પતિની સેવાકરી તેને પ્રસન્ન
 કરે તો તેને ભગવાન હાજરા હજુર મળે છે, તો જે રત્રી હંમેશ
 પતિ સેવા પરાયણ રહે તેનાં પુણ્યનો તો પાર નથી. બસ,
 આટલું સાંભળતાંજ પેલી સ્ત્રી તો ઉઠી અને ચાલવા માંડ્યું. બીજા
 બેરોકડે, ખરે બેન કેમ કેમ ! કથા તો હજી થવાની છે, બેસો બેસો
 ને. પેલી બેલી, મેં (કથા) સાંભળી. ઘેર ગઈ, દ્રઢ નિશ્ચય કીધો
 અને સાચી શ્રદ્ધાપ્રેમથી ઉજી જળ તઈઆર કીધું. દાળભાત શાક
 તથા કંસાર તઈઆર કરી પાપડ સેક્યા, અથાણું કાઢ્યું, અને
 સર્વ પ્રકારે તઈઆર થઈ પતિની વાટ જોતી બેઠી. સ્વામિ આવ્યા
 તેને ઉજી જળલાવી દીધોયોળી ને સ્નાન કરાવ્યું, પૂજા સંધ્યાની
 સામગ્રી સાહિત્ય સમીપ લાવી મુક્યું અને આસન (પાટલો) ગોઠ
 વી આપ્યું. બેડુતતો આ નવુંજ અને ઉલટુંજ થયલું જોઈ આશ્ચ
 ર્યમાંજ હુણ્યો, કે આજે આશૂં ! ગાળો ક્યાં ગઈ ! રોજ થંડુજળ
 સ્નાન માટે મળે, અને આજે ઉજી જળ શૂં ! આમાં કાંઈ કારણ
 છે. ખરે, મરવાનો, દુવે મોત આવ્યું લાગે છે. પછી તો સુંદર
 સ્વાહિટ રસોઈ જોઈ વિચારે છે કે, મારી આખી ઉમ્મરમાં નહી,
 તેવુંઆજે આ છે શૂં ! રોટકો ક્યાં છે ! ખરે, એમાં ઝેરહશે તેથી
 મરવાના. પણ મારે મરવુંજ છે, એમ સમજી પ્રેમથી જંમી ઉઠ્યો.
 એટલે તો સ્વચ્છતાથી પલંગ બીછાવ્યો, ત્યાં સુવાડીને પગ ચાંપી
 કરવા બેઠી. પેલોભાઈ વિચારમાંજ પડ્યો છે કે, ખરે જરૂર મોત
 જ આવ્યું—મુખી થઈશું—છુટીશું. એવા વિચારમાં ઝાંધી ગયો. પતિની
 આજ્ઞા વગર ઉડાય નહીં, એવા દ્રઢ વિચારથી બેસી રહી. સવારે

પતિ ઉઠ્યો તે જુવે છે તો પગ આંખ્યાજ કરે છે. તે જોઇ બોલ્યો કે, અરે! તું છે! સ્ત્રી કહે, તમારી આસા વગર ઉઠાય કેમ. ત્યારે બોલ્યો. ઉઠ ઉઠ, કામે લાગ. પછી ઉઠી, અને ખેતરે જવાને કાંઈ માણસ લાવી. સ્વામિને કહે, ખેતરે નથી જવું, ઘરમાં રહો. માણસને રોજ ઠરાવી ખેતરનું કામ કરવા મોકલ્યો. એ રીતે ખુબ તીવ્ર ઈચ્છા ભગવાનના દરશનની લાગી, તેથી સાડા ત્રણ દીવસ દ્રઢ શ્રદ્ધા અને અત્યંત પ્રેમથી પતિની સેવા કરી. ચોથા દીવસના બપોર વીતી ગયા પણ ભગવાન કંઈ આવ્યા નહિં. તેથી પોતાની અસલ પ્રકૃતિને વશ બનીને બોલી કે વ્યસે મને ખોટું શા માટે સમજાવ્યું, માટે આ ડાંગ લઈને વ્યાસનું માથું ફેડી આવું છું, કે કેમ જુઠું રહ્યું. જુરસા ગુરસામાં ડાંગ હાથમાં લીધી અને જવાને તૈયાર થઈ. ભગવાન સર્વાન્તર્યામિ છે તેણે જાણ્યું કે, આ જડસુ તો ચાલી, બ્રહ્મહત્યા થવાની, માટે આવ લાજ, પ્રભુ ત્યાં પ્રકટ થયા, દર્શન આપ્યું ત્યારે બેઠક ખુબ પ્રસન્ન થઈ. પ્રભુએ કહ્યું કે માગ. સ્ત્રીએ કહ્યું કે મારે ત્યાં આવીને રોજ રોટલો ખાઈ જાવો. પ્રભુ કહે ઠીક. પ્રભુ અંતર્યામિ થયા, ડાંગ ખાઈએ ફેંકી દીધી, ગામમાં બધે વાત ચાલી, ખાઈની તો માનતા ચાલવા લાગી, અને લોકોનો સમૂહ વ્યાસ પાસે શ્રવણમાં ભેગો થતો હતો તે ઉલટીને બાઈને ત્યાં થવા લાગ્યો, સતી માતા તરીકે પૂજવા લાગી. વ્યાસે પુછ્યું કે કેમ હવે કોઈ આવતું નથી? ખબર મળી કે, એક બાઈને ભગવાન મળ્યા (જે બાઈ એક દહાડો શ્રવણમાં આવેલી અને જરાકજ કંઈ વાત સાંભળીને ચાલી ગયલી તેને), તેથી લોક તે તરફ ઉલટયા છે, વ્યાસ આશ્ચર્ય પામી તે બાઈને ત્યાં ગયા. ગુરૂણ પધાર્યા તે જોઈ બાઈએ બહુ માન આપ્યું અને બેસાડી પૂજા કરી. વ્યાસે પુછ્યું કે, એ બધું શાથી? બાઈ કહે, મહારાજ! તમારાથીજ. વ્યાસે સઘળી હકીકત સાંભળી બાઈને કહ્યું કે, કાલે ભગવાન આવે તેને પુછજે કે મારી (વ્યાસની) સદગતિ ક્યારે થશે? ઠીક,

વ્યાસ પ્રસન્ન થતા આશ્ચર્ય પામી ગયા. બીજે દહાડે ભગવાન રાટલો ખાવા આવ્યા તેને ખાતાં પુછ્યું કે, પ્રભો! મારા ગુરુ વ્યાસની મતિ ક્યારે છે? ભગવાન કહે, આ તારાં ઘર સામે લીમડો છે એનાં જેટલાં પાત્રાં છે એટલાં વરસ વીતે ત્યારે. ઠોક. પ્રભુ ખાઈને ગયા, વ્યાસ જ્યારે જવાબ સાંભળવા આવ્યા ત્યારે સત્કાર કરી બેસાડી પૂજા કરી, પ્રભુએ કહેલો ઉત્તર બોલ્યો તે કહી સાંભળાવ્યો. તે સાંભળતાંજ વ્યાસને તો મહા સંતાપ થયો, અને ભગવત દર્શનની તીવ્ર ઇચ્છા પ્રાપ્તી, અને અતિશય ઇન્તેજારીથી મહા દુઃખથી વિવ્રાજા બની જઈ, તે લીમડા સાથે માથું પટકી મરવા જતાં તે લીમડામાંથી તરત પ્રભુ પ્રકટીને દર્શન આપ્યાં, અને યથેષ્ટ સદ્ગતિ આપી.

તાત્પર્ય કે, જેમ તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટે તેમ, તે ઉલટાં પ્રારબ્ધાદિ કર્મને પણ ફેરવી નાંખે છે,

પુરૂષની બુદ્ધિરૂપ સ્ત્રી જે તમોગુણ પ્રાધાન્યવાળી હોય છે તો ચિંતા, શોક, લય, કટુવાણીના પ્રહાર, અયોગ્ય તામસી વિચાર, વગેરેથી કલક કરી હંમેશા દુઃખ આપે છે, પણ તેનામાં ગાણપણું રહેલા રજસ અને સત્વ ગુણમાંથી, કોઈ શુભ સંસ્કાર વશાત્ સત્વનું પ્રાબલ્ય જળકી ઉઠતાં તેને સત્સંગ થઈ જાય છે અને ત્યાં સદ્ગુરુમુખથી તત્ત્વમર્યાદિ મહાવાક્ય વગેરેનું થોડુંકજ શ્રવણ થતાં ચટકો લાગી જાય છે, તે ઉપરથી આત્મ-સાક્ષાત્કાર માટે તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટ થતાં—પરમાત્મદર્શનરૂપ ભગવાનનો મેળાપ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા જળકી ઉઠતાં, દ્રઢ પુરૂષાર્થથી જે દ્રઢતમ શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી વિવેક વૈરાગ્ય શમકન વગેરે સાધન સિદ્ધ કરવા મંડી પડે છે, તો અલ્પ સમયમાં તે પાર પડે છે—કાર્ય સિદ્ધિ મેળવે છે. અને બીજા અનેક લોક રાજ કથા સાંભળવા આવીને કલાકના કલાક અને વરસોના વરસો મુધી બેસીને સાંભળ્યા કરે છે, પણ તે સાંભળી પુરૂષાર્થ કરી શકતા નથી, તેમ તીવ્ર ઇચ્છા પણ તેમને હોતી નથી, તેનું કારણ કે

સંસાર જે ગળાં સુધી ગડબી ગડબીને ભરેલો છે, એટલે વિષય વાસના, સ્ત્રી પુત્ર દ્રવ્યાદિનો મોહ અને આસક્તિ, મિથ્યાભિમાન, માન મોટાઇની અભિલાષા, વગેરે રૂપ રજસ-કર્મરૂપ જિત્તાનાં પ્રત્યેક પરમાણુમાં જામી જઈ ભરાઈ રહ્યો છે તે બહાર કંઈવે નથી. જેથી ક્ષમા દયા વિવેક વગેરે દેવી સંપત્તિના અણુમાત્રને પણ પેસવાને જગાજ થતી નથી, તો તે વગર પછી તે બિચારા દયાપાત્ર સર્વ શ્રોતા શીરીતે પુરૂષાર્થ ઠરી શકે, અને તીવ્ર ઈચ્છા પ્રકટવાને રસ્તો રોકાઈ રહેલો હોવાથી તે પ્રકટે પણ કેવી રીતે !! અકુશોષ ! એવા આયુષ્યનો અમુલ્યકાળ નિરાંતે બિલમાં ઉંઘી રહી પ્રથા ગુમાવ્યા કરનારા બંધુજનો માટે. એવા સર્વ જેઓ પુરૂષાર્થ કરી શકતા નથી અને તીવ્ર ઈચ્છા પણ થતી નથી, તેઓ જેવાના તેવા આયુષ્યની અવધી સુધી રહી, જેવા આવ્યા તેવા (સંસાર કાદવ છુંદી ગુંદી ખુંદીનેજ) પાછા જાય છે-મરે છે.

શાસ્ત્રકારે નિયમ બાંધી ફરમાવ્યું છે કે બ્રહ્મચર્ય યથાયોગ્ય અને નિયત કાળ સુધી પાળવું. પછી ગૃહસ્થાશ્રમનું શાસ્ત્રા જ્ઞાનુસાર પાલન સેવન કરી, વાન પ્રરથ સ્થિતીમાં વિચરવું અને વિષયવાસના છોડવાનો એ અભ્યાસ પરિપક્વ થતાં વૃત્તિ વૈરાગ્ય રંભથી રંગાઈ જાય-ઉપરામ થાય કે યથાકાળે સંન્યાસાશ્રમ સ્વિકારવો-તેવી અસંગ સ્થિતીમાં એકાંત સેવન કરી ભગવદાકાર વૃત્તિ કરી હરિરૂપ થઈ રહેવા પ્રયત્નશીલ થવું. છતાં પણ જો બ્રહ્મચારી અવસ્થામાં અથવા ગૃહસ્થ સ્થિતીમાં એકદમ તીવ્ર વૈરાગ્ય પ્રકટી ઉઠી ભલુકો લઈ ઉઠે તો, શ્રુતિ સ્પષ્ટ કહે છે કે જે દિવસે જે વખતે વૈરાગ્ય જાગી ઉઠે, તેજ વખતે ચાલી નિકળે. એનું શું કારણ ? એજ, કે, તીવ્ર વૈરાગ્ય-તીવ્ર ઈચ્છા પ્રકટતાં કર્તાવ્ય કરવાનું તે કરીજ લેવું. પછી તેમાં ગાત્રમાદાત્મનં ગચ્છેત્ આશ્રમના કુમથી ચઢવું, એ આજ્ઞા હબાઈ જાય તો તેને હબાઈ જવા દેવી. તીવ્ર ઈચ્છા રહિત-થંડા હીમ જેવા પ્રમાદી અથવા સંસારાસક્ત જનો માટે, ધીમે ધીમે વિષય દોડાવી નિવૃત્તિ પરાયણ કરવા પરત્વે, એ અજ્ઞા છે.

તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી કે શુદ્ધ મનથી શ્રદ્ધા અને પ્રેમ દ્રઢતમ રાખીને તસ્ત સાધન જે કર્તવ્ય હોય તે કરવા મંડી પડવું, તો ઇચ્છા સફળ થયા વગર રહેતી નથી. તીવ્ર ઇચ્છાનો અગ્નિ એવો જાળવવ્યમાન છે કે હજારો જન્મનાં અશુભ કર્મ સમૂહને ક્ષણ માત્રમાં બાળી નાંખે છે, અને જે ઇષ્ટ હોય તે અપરોક્ષ થાય છે.

૨—એક ભરવાડ પોતાની સ્ત્રીને આણુ (તેડું) કરવાને પરણ્યા પછી પેહેલોજ સાસરે ગયો. ત્યાં આદરમાન પુષ્પ થયું. આડોસી પાડોસી સગાં સનેહી વગેરેને ત્યાં વારા ફરતી મિષ્ટાન્ન લેજન માટે રોજ નિમંત્રણો થયા કરવાથી રોજ સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટાન્ન મળ્યા કરે છે તથા રાત્રે જાનતાન થયા કરે છે તે બધી મોજ મજામાં-રમત ગમતમાં પડી ગયો તેથી ઘેર જવાનું તો યાદ કરતોજ નથી, જોટલુંજ નહિ, પણ શું કામ આવ્યો છે તેનું પણ જાન ભુલી ગયો. ઘણા દહાડા થઈ ગયા ત્યારે ઘેરથી ખેપી એા તેડવા આવ્યો, ત્યારે કાન પુલ્યા અને જાન આવ્યું, અને જતી વખતે આણું ડીધું કે વહુને મોકલો. તે સાસરીમાં કહે કે, તમે આટલા બધા દહાડા થયા આવ્યા છો તેમાં આજ સુધી તો કશું કહ્યું નહીં, અને હવે જતી વખતે આણુ કરો છો, તે હવે શી રીતે હમે બધી તૈયારી કેટલી-તરમાં કરીએ ?! હવે હાલ તો આવ્યા તેવા પાછા જાવ. બીજીવાર આવજો. તે પણ બચારો હવે શું કરે. ખેપીઆ સાથે, જેવો આવેલો તેવો પાછો ગયો. અને ધારેલું કશું ન થયું.

તાત્પર્ય કે, જલે વિષ્ણુ સ્થલે વિષ્ણુ, વિષ્ણુ પર્વત મસ્તકે ॥

જ્વાલ માલા કુલે વિષ્ણુ, સર્વ વિષ્ણુમયં જગત્ ॥

એ રીતે જળમાં સ્થળમાં પર્વતનાં શિખરે અગ્નિ શિખામાં વિષ્ણુ છે, સઘળું જગત વિષ્ણુમય છે. તેમજ શ્રુતિ પણ કહે છે કે, एकोदेवः सर्वभूतेषु गूढः सर्व व्यापी सर्व भूतांतरात्मा ॥ कर्माध्यक्षो सर्व भूताधि वासः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥ વળી લગવાન પણ

એજ કહે છે કે, અહમાત્મા ગુઢાકેશ સર્વ ભૂતાશય સ્થિતઃ ઘણી
 ખીચું ક્ષેત્રજ્ઞં ચાપિમામવિદ્ધિ સર્વં ક્ષેત્રેષુ ભારત ॥ પ્રાણી માત્રમાં હુંજ
 આત્મા છું, અર્થાત્ સર્વનાં હુંપણાનો વિષય જે આત્મતત્ત્વ
 છે તે હું છું. બધાં શરીર ક્ષેત્રમાં રહેલો ક્ષેત્રજ્ઞ (આત્મા) જે
 છે તે, હે અરબુન! મને જાણુ; મતલબ કે સર્વ કોઈ
 ભગવત્સ્વરૂપ છે. પણ કર્તૃત્વ લોકતૃત્વાદિ અભિમાનથી વિષયોમાં
 આસક્તિને લીધે પોતાનું અર્થ સ્વરૂપ ભુલી જઈ જીવલાભ
 મનાઈ ગયો. અને દેહાભિમાન દ્રઢ થઈ જવાથી અહંમત્ત્વના
 દ્રઢ બંધનને લીધે અને રાજસી તામસી વાસનાઓ રૂપ બક-
 શાનો રખેવાળ-રક્ષક-પાત્રક બની ગયો. તેથી ભરવાડ સંસાર
 અપાઈ. તે પોતાનાં સ્વાત્મ સ્વરૂપ રૂપ ઘેરથી, ધર્મરૂપ અથવા
 નિવૃત્તિ રૂપ અથવા આત્મ નિષ્ઠારૂપ સ્ત્રીને તેડવાને સંસારરૂપ
 સાસરામાં આવ્યો, ત્યાં તે સ્ત્રીને આણું કરવાનું ભુલી જઈ,
 એટલે, વિવેક વૈરાગ્ય સંયમાદિ મેળવી સ્વાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
 લેવાનું ભુલીને, (પોતાની સાળી પ્રવૃત્તિદેવીની યુક્તિ-મોહબળ
 ફસાવટથી) ખાન પાન ગાન તાનમાં ગુલતાન બની રહી વિષ-
 યોની મોજમઝામાં પડી રહી-અડયા જડયા-મચ્યા પચ્યા રહી
 આયુષ્ય બધું વહી જવા દીધું. છેવટે જ્યારે શ્વેત બાલ થવા,
 કાન નેત્રાદિની શક્તિ મંદ થવી, વાતપિત્ત કફનો પ્રકોપ જે
 પ્રાણ પ્રયાણ વખતે થાય છે તે થવો, એ વીગેરે ખેપીઓ આવે,
 એટલે ટુંકમાં કહીએ તો મૃત્યુનો સ્વપ્નસાન કાળ આવી પહોંચે છે
 તે વખતે ગભરાય છે, અને ખેબાકળો જેવો આકુળ વ્યાકુળ
 બની, ભગવત્ સમર્હું કરવા-ધ્યાન ધારણા સંયમ સત્સંગ
 વિવેક વૈરાગ્ય મેળવવા કરવા અથવા ધર્મ પ્રાપ્ત કરવા-આત્મ
 નિષ્ઠા મેળવી લેવા ફાંફાં મારે છે, પણ વખત ભરાઈ ગયો ત્યાં
 શું કરે. આત્મ નિષ્ઠા મેળવવામાં વિવેક, વૈરાગ્ય, ધ્યાન ધારણા,
 સંયમ, સદ્ગુણી સુદ્રૂષા, હરિશુર સંતો અતિથીની સેવા સત્કા-
 રાદિ સાધનો સિદ્ધ કરવાં જોઈએ. તે તૈયારી તો કરી કરી નથી,
 અને વિષય સેવનમાંજ કાળ વ્યતીત કરી નાંખ્યો. તેથી જેવો

આખો તેવો પાછા જવું પડે છે. અર્થાત્ મનુષ્યતનુ જેવું મોક્ષ મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન—ભવ સિંધુ તરી જવાનું નિર્ભય નાવ હાથ લાગ્યું તેમાં શું કર્તવ્ય કરવાનું છે તે ભુલી જઈ, આંખનું કાજળ પીઠે ઘસવા જેવું કરી, ખાણ હારી ગયો તેથી ખાલી હાથે એકલાજ પાછા જવું પડે છે. તે વખતે પસ્તાવો કરેલો શું ઉપયોગનો ! ફ્રાક્ટ ફેરો ખાધ, ફીકે મોઢે, મૃત્યુને તાબે થઈ જવું પડે છે.

માટે વિવેકી સુજ્ઞનો ! જો ભૂલ્યા હોવતો, આજથીજ—આશ્વિથીજ જાગ્રત થઈ જાવ, હીડી ઉભા થાવ, કર્તવ્ય શું છે તે યાદ કરો, વિષયોનો મોહ છોડો, તમે નહિં છોડશો તો અતે છોડવો તો પડવાનો છેજ, ક્યાં તો વિષયો તમને છોડી જશે, માટે સમજીને તમેજ રાહ્યા થઈ જાવ, અને તમારું કર્તવ્ય સંભારી આત્મ નિષ્ઠાને—ધર્મવૃત્તિને તમારી કરીલો. તો પછી કાળના કાળ મહાકાળ તમેજ બની જઈ નિરામય અમય જ્ઞાન ધન પૂર્ણ સુખરૂપ અનંત પ્રજ્ઞાત્મકય અમૃત શિવ ધામે સ્થિત થઈ અલોક પછે મહારાજ્ય પદે વિરાજશે—શોભશે.

૩—એક પંડિત હતા તે એક મોટા શ્રીમાન શેઠને ત્યાં જઈ કહે કે, શેઠજી ! આ સંસારની ખટપટમાં અને દ્રવ્ય મેળવવાની તાલાવેલી—હાયવરાળમાં સાઠ થયાં, પણ આપ કદી ભાગવત સાંભળવા પરવારતા નથી. પણ હવે તો મેહેરબાની કરી સાંભળો, અને દેહ ધર્યાનું કંઈક સાર્થક કરી દો. શેઠ કહે, હા મહારાજ ! કાલથી આવજો. બીજે દહાડે ગયા ત્યારે શેઠ કહે, કુરસદ નથી, કાલે આવજો. અને એવીજ રીતે વર્ષ પાંચ સાત વહી ગયાં. પંડિત પણ તેનું હિત ધ્યાની પછડીજ લાગ્યા હતા, તે અંતાવસ્થાએ શેઠ પસે આગ્યા ત્યારે શેઠ વીલ લખાવી રહેલા. તેથી શેઠ કહ્યું, કુરસદ નથી, કાલે જરૂર આવજો, સાંભળીશ. બીજે દહાડે પંડિત ગયા ત્યાં શેઠ તો પતી ગયલા. તેથી બધા સંબંધીજનો સ્મશાનમાં શેઠને લઈ ગયા ત્યાંતે પંડિત

પણ સાથે લાગવત લઇને ગયા. સખને ત્યાં નાખ્યું, તેની સમીપ પડીત પણ પાના પોથી ખોલી વાંચવા મંડ્યા. તે જોઇને લોકો બોલ્યા કે, મહારાજ ! આ શું કરો છો ! આ અહિંયાં ! પંડિત કહે, ભાઈઓ ! રોજ હું શેઠને કહેતો ત્યારે રોજ શેઠ કહેતા કે કુરસદ નથી. હવે એને કુરસદ છે—વગર તકરારે ચોખ્ખી આ પુરસદ મળી છે, એમ જાણી હવે આજે (સાત આઠ વરસે મળેલી પુરસદનો લાભ લઇ) વાંચી સંભળાવું છું. લોકો આ કટાક્ષ ભાવ સમજી ગયા. અને કેટલાક સેંકડે એક બે માત્ર સખત તાનો લગાડી, ભવ જમણથી છુટવા સારૂ સત્સંગ સેવી, સંસારાસક્તિ છેડી, ભવ પાર નિકળી જવા પ્રવૃત્ત થયા. મટે વખત ન ખુવો. જે વખત ગયો તે ગયો, રહ્યો તે સમાવી લો. શરીરને છોડી પ્રાણ કઇ વખતે ઉડી જશે તેનો કંઈ કોઈપાસે દસ્તાવેજ મળેલો નથી. એવું જાણીને પણ થોડક મોહ નિદ્રામાં કેવી નિરાંતે ડાબે છે તે શું આશ્ચર્ય છે !! માટે હે સુર સજ્જનો ! જાગૃત થાવ, કર્તાવ્ય યાદ કરો, અને પ્રાપ્તવ્ય પ્રાપ્ત કરી ગંતવ્ય (સ્વસ્વરૂપ) સ્થાને અભેદત્વે જઇ વિરમો ॥

૪—જ્યારે તાવ વગેરે હરકોઈ મ્હોટો રોગ થાય છે ત્યારે તે રોગી માણસે વૈદરાજ પાસે જઇ રોગની ચિકિત્સા-પરીક્ષા કરાવી, વૈદ જે યોગ્ય લાગે તે, રોગના સ્વરૂપને અનુસરી જે ઔષધ-દવા આપે તે ખાવું. અને જે જે વસ્તુ નહીં ખાવાનું તથા જે નહીં કરવાનું વૈદરાજ આજ્ઞા આપે, તે પ્રમાણે બરાબર પડે—કરી પાળવી એટલે તે સર્વ ત્યાગ કરવું. પરંતુ તે દવા લાંબા કાળ સુધી ખાય, અને પડે પાળે નહીં, તો ગમે તેટલી દવા ખાય તો પણ ચથેટ ગુણ લાભ થતો નથી. ઔષધના સેવન સાથે પથ્ય પળાય તોજ રોગ ત્વરાથી હડી જઇ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ, અધ્યાત્મ, અધિભુત, અને અધિદેવ એવા ત્રણે તારાથી રીખાયા કરતાં—દુખી થતાં જન મંદળમાં જેને તે

શ્રીમદ્મી પીઠા-વ્યથાથી સુખ થવાની ઇચ્છા હોય એવા મોક્ષની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે શ્રીત્રીય બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુ (વૈદરાજ) પાસે કૃપા પુરુષાદિ લેટ લઈ જઈ, ચરણમાં અર્પિત કરી ભાવે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી ભવ રોગથી છુટવા પ્રાર્થના કરવી. પછી તેઓ જે ઐ.વ.૩૫ હરિગુરુમણ્ય જપ કરવાનો મંત્ર, સંયમ, ધ્યાન, આસન ચિત્તવન વગેરે બતાવે તે હવા લાવી તે ખાવી; અર્થાત તે રીતે રમણ ધ્યાન પૂર્ણ સંયમ વગેરે કરવું. પરંતુ સદ્ગુરુ અને સમ્પ્રદાય જે કામ નહીં કરવાનું કરમાવે તે પ્રમાણે, વિષયાસક્ત બન્યા રહી કરાય નહીં-પરેણ પળાય નહીં અથવા શ્રદ્ધા પ્રેમ રાખે નહીં, વિવેક વૈરાગ્ય શમ હમદિ પણ સેવન કરે નહીં, તો વર્ષોનાં વર્ષો સુધી આજી ફેરવ્યાજ કરે અથવા હવા ખાયા કરે તો ભવ રોગ જવાની આશા વ્યર્થ; અને અવિદ્યા વ્યાધિ ઉલોજ રહેવાથી જ્ઞાન થાય નહીં, અને આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય નહીં, તો શાંતિ શી રીતે થાય? પરંતુ સંકલ્પવિકલ્પની બાળ વધી જવાથી ખુબ ફાલી જઈ પથરાઈ રહે, તો વધારે ગુચવાઈ જઈ ફસાઈ પડવાનો પણ સંભવ માટે શાસ્ત્ર અને સંત કહે છે કે, પરમાત્મ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા હોયતો

મનસિ સુપ્તુ માવં રચય મનમાં શ્રેષ્ઠ-ઉચ્ચ ભાવનાઓને રચ “હુ” અસંગ ત્રિગુણાતીત, આનંદધન, જ્ઞાનમય,, અખંડ અવિનાશી બ્રહ્માત્મેક્ય પરમ શિવ સ્વરૂપ છું, મારાં શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં ભયભ્રાંતિ જગત જીવ ઇન્દ્રિય હું તું તે આ વગેરે કલ્પનાનો ગંધ મણુ નથી, અનંત ચીદાકાશ સ્વરૂપ છું” એવી ગુરુ ઉપદિષ્ટ

ઉત્તમાધિકારીના બોધ માટેની સોહં, શિવોહં, ઓમહં, ત્રણેવાહં ઇત્યાદિ ભાવના દૂર કર, તો પ્રભુસાથે અલોદ ભાવને પામશે, ત્યારે શાંતિ મશે અક્રોધ વૈરાગ્ય જિતેન્દ્રિયત્વં ક્ષમાદયા સર્વજન પ્રિય-ત્વં ॥ નિર્ભય દાતા મય શોક હાનિ જ્ઞાનસ્ય ચિન્હં દશ લક્ષણાનિ॥

એવા અક્રોધવૈરાગ્ય જિતેન્દ્રિયપણું, ક્ષમા, હયા સર્વજન ઉપર પ્રેમ ભક્તિરહિતપણું, ઉદારતા, ભય શોકરહિતપણું, એ દશ લક્ષણો જ્ઞાનનાં છે. એથી વિદ્યુદ્ધ ભાવોરૂપ દુર્ગણોને ચિત્તમાંથી કાઢતા જઈ ત્યાં

જળા કરતા રહી, તે સ્થાને ઉપજા સદ્ગુણોને સ્થાન આપતા જઈ સ્થિર પ્રતિષ્ઠા કરતા જાના ધીમેધીમે અધ્યાસથી સર્વ વિકારો નિકળી જતાં ઉક્તદેવી સેના ચિત્ત મહાલયમાં વિરાજશે તો અત્ર તત્ર સર્વત્ર શાંતિનોજ અનુભવ થશે; અને પછી સોઈ શિવોદ્ધત્તી ઊચ્ચભાવના સતત ચાલુ રહેવાથી (તેના દ્રઢ અધ્યાસથી) પરમાત્મ તત્ત્વમાં અભેદ ભાવે વર્તી પડવા શાશ્વતિ શાંતિ પૂર્વક વિશ્રાંતિ મળશે.

ક્રોધની પત્નિ હિંસા છે. તે બેહુને તિલાંજલિ આપી (ચિત્તરૂપ શરમાથી કાઢી મુકી) વિવેકરૂપ વસુદેવને સ્થાન આપવું. તે પોતાની પત્નિ ક્ષમા અથવા પદસંપત્તિ સમૂહ સાથે રહેશે તો જાતનબાધ રૂપ શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટશે. આરે અભયસહ શાંતિ મળશે. રાગની પત્નિ આસક્તિ છે, તેમન પશુ સળડે વિદાય કરી દઈ. તેનું સ્થાન વૈરાગ્ય રૂપનંદજીન આપવું. તેઓ પોતાની પત્નિઓ વશોદા અને રોહાણી સાથે રહેય. તેમાં રોહાણીથી બલમદ્રૂપઅક્ષત્રાક સુધીના લોગમાં નિરપહુતારૂપ સમર્થ વીર પ્રગટશે, અને શ્રીકૃષ્ણન વશોદાજી પુત્ર ભાવે લાઠ લડાવશે તે પ્રભુસાથે ત મોટાભાઈ તરીકે બેઝતા કરતા જૂનંડળપર ચોભશે. (વૈરાગ્ય થયા પછી જ્ઞાન થાય છે, એ આશયને લઈને મોટાભાઈની પદ્મિ આપી છે). વિવેક વૈરાગ્ય મુખ્ય હોવાથી તે આવે-પોતાના થઈ જાય તો બીજા આઠ સદ્ગુણો તે બેમાં અંતર્ભાવ પામેલા હોવાથી, સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટે છે. જ્યાં શ્રી કૃષ્ણ અને બળદેવ પધાર્યા કે ત્યાં હંદ્રિયાનગ્રહ ક્ષમા કયા પ્રેમ વગેરેરૂપ પાંચે પાડવો, દ્રૌપદી, ઉર્જિવ અર્કૂર સુદામા વિદુર ભીષ્મ વગેરે મહા ભકતો પશુ આવી મળે છે તેમ.

બાર પ્રકરના ગુરૂ વિદ્વાનો અને સન્ધ્યાસ્થોથી કહેવામાં આવે છે.

૧ બાર વર્ષ કે બાર માસ પર્યાંત તીર્થયાત્રા કરાવ્યા પછી (જ્યારે સુખ દુઃખાદિ શાંતોણુ વગેરે સહન કરી તેમાંથી તથા ધન ધામ સ્ત્રીઓ બાગ બગીચા ગાડી વગેરે બેઠ તેમાં મોહઅસ્તમહી

થતાં નિશ્ચય સ્થિર બુદ્ધિવાળો રહી તેમાંથી નિર્વિઘ્ને પસાર થઈને આવે પછી) ઉપદેશ આપે છે એવા ગુરૂને “ધાતુર્વાદી” ગુરૂ કહે છે.

૨. સુખડ-મળીઆગર ચંદનની આસપાસનાં (લીમડા બોરડી વડ પીપળા વગેરે બિલ્લિલિલ) વૃક્ષોને પોતાના જેવાં સુગંધવાળાં કરે છે (હિંગનાં અને વાંસનાં વૃક્ષ શિવાયના બધાંને પોતાની સુગંધ આપે છે) વાંસના વૃક્ષો અનેક રથોએ અંદર બહારથી ગાંડા વાળા હોય છે તેથી, તેમજ હિંગ પોતાની દુર્ગંધ છોડે તેવી નહીં હોવાથી, તે સુગંધ પોતામાં ગ્રહણ કરી શકતાં નથી તેમ ગાંડાવાળા એટલે પેટમાં (પરામાં) કંઈ વાત હોય પશ્યંતિમાં કંઈ વાત હોય મધ્યમામાં કંઈ હૃદીજ વાત હોય અને વૈષ્ણવી વાણીથી બોલે ત્યારે કંઈ બીજીજ વાત કહે એવા અનેક પ્રપંચ ગાંડાવાળા તથા સ્વભાવથી ખલ-દુર્જન એવા કે જેઓ પોતાનું મિથ્યાભિમાન ગમે તેવા મહાત્મા કે ઇશ્વર પાસે પણ છોડતા નથી અને જાણે નરાઝ ગળી હોયને તેવા અકડના અકડજ રહી પોતાની બરાઇનાંજ બણુગાં-બ્યુગલ કુંકવામાં બહાદુર બન્યા રહે છે એવા હીંગ જેવા ખલ જનો એ બે પ્રકારના મનુષ્યો કેવળ અનધિકારી હોવાથી ઉપદેશરૂપ સુગંધ ગ્રહણ કરી શકતાં નથી તેમાં ગુરૂનો શું દોષ ? ! કંઈનહીં. કેમકે તેઓ તો રાગ દ્વેષ રહિતપણે સર્વને સામાન્ય રીતે સુગંધ લાભ આપ્યાજ કરે છે પણ અનેક વિષયાસક્તિથી સંકલ્પજળ ગુંથ્યાજ કરી તેમાં ફસાતા રહે છે એવા ખલ-પ્રપંચી લોક, તે ઉપદેશામૃતરૂપ સુગંધને પોતાના ચિત્તમાં પ્રવેશવાજ દેતા નથી. તાત્પર્ય કે (એવા ખલ શિવાય) સમાગમ કરનારા આસપાસના શ્રદ્ધા પ્રેમ સંપન્ન લોકોને ઉપદેશરૂપ સુગંધ આપી પોતાના જેવા સુગંધવાળા કરે છે, તેને “ચંદન” ગુરૂ કહે છે.

૩. વિવેક વૈરાગ્યાદિ ચતુષ્ટય સાધન સંપન્ન અધિકારીને અથવા ઉત્તમ સંસ્કારવાળા શ્રદ્ધાવાનપ્રેમી સૂક્ષ્મબુદ્ધિવાળાને વિચાર પ્રાધાન્યથી એટલે બ્રહ્મવિચાર કરાવીને મહાવાક્યનો ઉપદેશ કરે છે, તેને “વિચાર” ગુરૂ કહે છે.

૪. ખુબ સેવા (સુશ્રૂષા) કરવાથી પ્રસન્ન થાય ત્યારે ઉપદેશ કરવાનો અનુગ્રહ કરે છે, તેને “અનુગ્રહ” ગુરૂ કહે છે

૫. સ્પર્શમણિ એટલે પારસમણિના સ્પર્શથી લોહ જેવી કઠણ ધાતુ પણ સુવર્ણત્વને પામી જાય છે, તેમ સ્પર્શ માત્રથી ઉપદેશ કરે છે—જ્ઞાન પ્રકટાવે છે, તેને “પારસ” ગુરૂ કહે છે.

૬. સેવા, આજ્ઞાંતિપણું, વિનય વગેરેથી પ્રસન્ન થયેલ ગુરૂ, તે શિષ્ય ઉપર કૃપાપૂર્ણ દ્રષ્ટિથી જોતાંજ તેને જ્ઞાન પ્રકટે છે—હૃદયમાં અજ્ઞાન પડદો હોય તે ખસી-ફાટી જઈ પ્રકાશ થાય છે, એવા ગુરૂને “કૃમ” ગુરૂ અથવા “કૃપાપાત્ર” ગુરૂ કહે છે.

૭. ચંદ્ર અને ચક્રોરનો જેમ સંબંધ છે, એટલે ચંદ્ર ઉદય થઈ પ્રકાશતાંજ ચક્રોર તેની સામું જોઈ ચંદ્રનું અમૃત પીતાં તન્મય બની રહે છે. અથવા ચંદ્ર ઉદય થતાં કુમુદની (કુંપળીઓ) તળાવમાં ખીલે છે ચંદ્રચક્રોરયોરચંતરંચ લક્ષાંતરે માનુજલેષુપચં ॥

દ્વિલક્ષસોમો કુમુદોત્પલાનિ યો યસ્યચિત્તે ન કદાપિદૂરે ॥
સૂર્ય અહીંથી લક્ષ યોજન દૂર છતાં ઉદય થતાંજ કમળો ખીલે છે અને ચંદ્ર બે લક્ષયોજન દૂર છતાં ઉદય થતાં કુંપળીઓ ખીલે છે, તેમ જેના ચિત્તમાં જે વસી રહેલું હોય છે તે કદી દૂર નથી. તે રાતે જેનું ચિત્ત ગુરૂમય થઈ રહે છે એવા ભક્ત ગુરૂને જ્ઞાનસપ્ત થાય છે—ખીલે છે—બુદ્ધિમાં પ્રકાશ થાય છે. એવા ગુરૂને “ચંદ્ર” ગુરૂ કહે છે. અથવા સામું જોવાથીજ માત્ર, એટલે દ્રષ્ટાંપાતથાં (કૃપાકાર્ણદ્રારાં) ઉપદેશ કરે—જ્ઞાન સંપન્ન કરી દે છે, તેથી તેને “કર્પણ” ગુરૂ પણ કહે છે.

૮. એક પક્ષી એવું હોય છે કે, સમુદ્ર કિનારે પ્રસવ કરીને આહાર શોધવા જાય છે, તે છ મહિને પાછું આવે છે, તે દરમિયાન પેલાં બચ્ચાંને ફક્ત યાદ કર્યા કરવું રહે છે તેથીજ તે ઉછરે છે. તેમ શિષ્ય ગમે ત્યાં હોય તોપણ તને યાદ કરવાથી (સ્મૃતિ થીજ) તે શિષ્યને જ્ઞાન થાય છે તેને “સ્મૃતિ” ગુરૂ કહે છે.

૬. ગુરૂ પોતાના જિજ્ઞાસી પાસે જાવી તેનાપર છાંયામાત્ર પાડવાથીજ અર્થાત પાસે જવાથી શિષ્યને જ્ઞાન થાય છે, તેવાને “છાયાનિધિ” ગુરૂ કહે છે.

૧૦. જેમ અમુક એવો કોઈ નાદ થવાથી લોહું ત્રાંધુ વગેરે તમામ ધાતુઓ તરત સુવર્ણ બની જાય છે, તેમ, શબ્દના-નાદના શ્રવણમાત્રથી અજ્ઞાની જન, અધિકારી, અનધિકારી વગેરે સર્વ જ્ઞાન સંપન્ન થઈ જાય છે. એવાને “નાદનિધિ” ગુરૂ કહે છે.

૧૧. કૌચ પક્ષી આકાશમાં ઉડે છે તેની છાયા જેના શિર પર પડે છે, તે સાર્વલૌભ રાજા થાય છે, તેમ છાયામાત્રથી બ્રહ્મ જ્ઞાનરૂપ સાર્વલૌભ રાજ્ય મળે છે તેથી સર્વવ્યાપક પરમાત્મસ્વરૂપ તે સાર્વલૌભ રાજા બને છે. એવાને “કૌચ” ગુરૂ કહે છે.

૧૨. સૂર્યકાંત મણિમાથી સૂર્યના કીરણ પડે છે તથા કપાસ બળા જાય છે. તેમ, ઇચ્છા નહીં છતાં પણ મૂઠ, જ્ઞાની કે અજ્ઞાની, સર્વને વિદેહ મુક્તત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. સૂર્યના તેથી કપાસને બળવાની ઇચ્છા નથી હોતી, તેમ કપાસને બળવાની ઇચ્છા નથી હોતી, છતાં તેનો યોગ તેમ કરે છે. તેવા એ ગુરૂ, જેનાં કૃપાકીર્ણ ગમેતેવા કપાસ જેવા અંતઃકરબુવાળા ઉપર પડે છે, તેમા જ્ઞાનાગ્નિ પ્રકટાવી તેને વિદેહ કેવલ્ય પમાડે છે. એવા તે સર્વોત્કૃષ્ટ ગુરૂને “સૂર્યકાંત” ગુરૂ કહે છે.

હાલ તો પ્રથમના નં ૪ સુધીના કદાપિ મળ્યા આવે ખરા, પણ પછીના ઉચ્ચ કોટિના (ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચત્તમ ભૂમિકાના) મળવા દુર્લભ છે. માટેજ પ્રત્યેક મોક્ષેચ્છુએ હારેગુરૂ સંતની શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી સેવા કરી તેમની પ્રસન્નતા મેળવવા રૂપ પુરૂષાર્થથી ભવ પાર જવાનું છે. એમ જોઈ મુશ્કેલી જણાય જોનોએ પ્રમાદ અને આલસ્યને વશ પડ્યા રહી મોહ નિદ્રામાં લીધ્યા કરવું ઉચિત નથી.

૬. એક ગામને પાદરે એક બાવાજી ખુબ ધુણી લગાવી પડ્યા રહે. તેનું વૈરાગ્યનું આડંબર અને ડોળ (ચાળા) જોઈ

લોકો આશ્ચર્ય ચક્રિત થતા, એટલુંજ નહિં પણ, (લોક) ધરના
 અંગભૂત માતાપિતા પુત્ર પતિ પત્નિ વગેરે જેવાં અતિ સમીપનાં
 સગાંમાં વિશ્વાસ નહીં કરે, પણ બાવાજીનો તેથી અધિક ભક્તિ
 કરવા લાગ્યા. તેમાં એક સોળો ભગત જત્રા જવા નિકળ્યો ત્યારે
 પોતાની સાચવી રાખવા જેવી પુણ્યમાં રૂ. ૫૦૦ હતા તે
 બાવાજીને સોંપવા ગયો. બાવાજી કહે છે કે હમતો ધનકું અડકતે-
 છુતે નહીં, લે જાવ, હમકું કયા મતલબ હૈં. ભગતે કાલાવાલા
 ક્યાં. ત્યારે કહ્યું કે, તુમ તુમારે હાથસેં ગાડ જાવ. ઝૈર જખ
 પીછે આવો તખ બહાસેં લે જાના. ભગતે તો હાથે વતી ધુણીને
 એક ખુણે તે દાટ્યા. ભગત ગયો. બીજે દહાડે બાવાજી તે ત્યાંથી
 રૂપીઆ કાઢી લઈ બીજે ઠેકાણે દાટ્યા. ભગત પાછો જત્રાથી
 આવી માગવા ગયો તેને આવો કહે છે કે, હમતો જાનતા નહીં
 હમારે તો રૂ. ૫૦૦ કેસા ! તેરા રખા હોય ત્યાં દેખલે. ભગત
 તે જગે ખોદી જીવે ત્યાં શું હોય, ધૂળ ! નિરાશ થઈ ગયો તેણે
 પોતાના મિત્રને વાત કરી, તે હું સ્થાય અને વિચક્ષણ હતો. તેણે
 કહ્યું કે, ગભરા નહીં. હું દશ હજારની થેલી લઈને જઈ છું.
 ખીમે રહીને પછીથી તું આવીને તારા પંચગની માંગણી કરજે
 પછી ચાકર (દૂર રહી જોયા કરશે. તે તક જોઈને) આવશે. તે
 કહેશે કે બાઈ પરદેશથી આવી પોંચ્યા, માટે પાછા ચાલો. એ
 રીતે ચુક્રિત રચીને તે દશ હજાર લઈ બાવા પાસે ગયો અને
 બોલ્યો કે, મેરા બાઈ પરદેશ ગયા હૈં ઇસ્કા દશ હજાર હૈં
 હમ જત્રા જાતે હૈં દુસરેકા બરોસા નહીં, તેથી આપ રખો.
 આવો કહે, હમ કયા કરે, છોતે નહીં, તુમેરા લે જાવ. એટલામાં
 પેલા ભગતે આવી કહ્યું કે, મેરા પંચગ લાવો. આવો કહે, તુને
 રખા હોય બહાસેં લેજા. તે રાખ્યા છે ક્યાં અને દેખતા હૈં
 ક્યાં ! દેખ દેખ ઓ જગા પર તે રખ્યા હૈં એમ કરી બાવાજી
 દાટેલા ત્યાં બતાવ્યું. ત્યારે પેલા કાઢીને લઈ ચાલતેજ થયો.
 અને ચાકરને મોકાલ્યો. તેણે આવી પેલા શેઠને કહ્યું કે, ચાલો
 ચેઠ, બાઈ આવી પોંચ્યા તે તેડે છે. પેલો બોલ્યો કે, હૈં ! ચાલો.

ત્યારે હવે રૂપીઆ સુકવાની જરૂર નથી. બાવાએ બેયુ' કે દશ હજાર આવ્યા તેથી ગરબડ નહીં થવા દેવાના હેતુથી ૫૦૦ આપી દીધા તે પણ ગયા, અને આ રકમ પણ ગુમાની.

તાત્પર્ય કે, આવા સાધુ હોય છે તેની ઉભય પ્રકારે ક્ષેત્રી છે. આ લોકમાં અને પરલોકમાં બેહુ જગતમાં જીતી (ખાસકાં) પડે છે. કળીરજી કહે છે કે:—

“એતો ક્રૂટ ક્ષેત્રી બે, દોનો જગ મેં જીતી બે.
ઉપર બહુત બના હું ખાસા, અંતર ગત હું ન્યારી બે,
બાવા હોકે' બોંદુ હોતા; એતો બહોત બુરાઈ બે,
કહત કળીર સુનો બાઈ સાધુ, ઇનકેં રામ દુવાઈ બે,

સન્યાસી થઇને, સંસાર ભાર નાખી દઇને ક્રૂટ ઝઞ્ઞકાર બપ કરતા રહી, બ્રહ્માત્મકય ચિંતન કર્યા કરવાનું છતાં, તેવો વેષ ધારી બનીને પૈસા ભેગા કરવામાં અનેક કળા કૌશલ્ય વાપરી મંડયો રહે, જંતર મંતર કરે, દવા દારૂ કરે, છોકરાં આપવાનાં ડાળ કરે, સ્ત્રીઓના લોગ ઇચ્છે, જોશીબને, એ બધી દુકાનદારી છે. આવા સોંત્ર-વેશ-ઢાંગથી અંતે આ જગતમાં ક્ષેત્રી થાય છે, અપકીર્તિ થાય છે,—ખાસકાં પડે છે, અને પરલોકથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તેથી અધઃપતન પામે છે. કળીરજી કહે. એ બહુજ બુરાઈ—બરાબ છે, માટે સંસારનાં સ્ત્રી પુત્ર ખન ધામ વગેરે માયિક પ્રાણી પદાર્થમાં આસક્તિ બંધાઈ રહેલી હોય—મોહ છુટયો ન હોય તો તેણે સાધુ અથવા સન્યાસીનો વેષ બદલી નાહક સ્ત્રી પુત્રાદિને દુખી કરી પોતે દુખી થવું યોગ્ય નથી. વિવેકીએ તો એવું સાહસ નહીંજ કરવું

બદ્ધાનતવાળો પ્રપંચી જીવો લખાડ સાધુ અથવા હર કોઈ માણસ બુદ્ધિવાનની યુક્તિ આગળ ફાવી શકતો નથી અને કસાઈ જતાં ક્ષેત્ર થાય છે. માટે નિર્ભય રહી નિશ્ચિંત પણે—સુખે જીવવા—સુવા ઇચ્છનારે શુદ્ધ દાનતવાળા, સત્ય વક્તા અને આત્મ વત્ સર્વ મૂતેષુ બધામાં પોતાનો આત્માજ છે એમ બેઠ

કેઈને દુઃખ દેવામાં પ્રવૃત્તિ નહીં કરનારા થવાની જરૂર છે. તેવો થયા પછી તે સદ્ગુણોની પરિપક્વાવસ્થા થયેથી સાધુ શક્તિને લાયક થશેજ; પછી તે ગમે તે વેષમાં રહો-ગમે તે આશ્રમમાં રહો, છતાં તેને સાધુ, યોગી, જ્ઞાની, સુસ, વગેરે એવી સંજ્ઞા અપાય છે.

સાધુરેવ સ મંતવ્યઃ સમ્યગ્વ્યવસિતોહિસઃ॥ તથા સ સન્યાસી ચ યોગીચ નનિરગ્નિર્નચાક્રિયાઃ॥ એલગદ્વચન સ્પષ્ટ છે. ભ. ગીતા. બુવો.

૭. વિશ્વામિત્ર ઋષિતું તપ ભંગ કરવા સારૂ ઇંદ્રેમેનકા અપ્સરાને મોકલી છે, તે વખતે ઇંદ્રે તેને કહ્યું છે કે, સ્ત્રી છે તે પુરૂષાર્થ હાનિ માટે છે, વિવાહ કરે, લગ્ન કરે ત્યારે વરો વરઘોડો મીજલસ વગેરેમાં ખરચ ખરાય છે. પછી રતુ શાંતિ સંસ્કાર, સીમંતના સંસ્કાર અને તેમાં ખરચ (ગર્ભાધાન વગેરે સંસ્કાર પછી) પ્રસૂતિમાં, બાળકનાં જાત કર્મ વગેરે સંસ્કારમાં, ઘરેણાં માંડાં વસ્ત્રાદિમાં ખરચ કરાય છે. એ રીતે ધર્મ અર્થકામ મોક્ષરૂપ ચારે પુરૂષાર્થની હાનિ કરનારી છે, માટે પુરૂષાર્થ હાનિ માટે (સ્ત્રી) કહ્યું છે. એ વિશ્વામિત્રને કામદેવ જણ્યો હતો, તે પુષ્પની લગામ ગુંથતો હતો. તેને વિશ્વામિત્રે પુછ્યું કે, આટલી મેહેનત શા માટે કરે છે? કામ મોડ્યો કે, હનુમાનજી, કાર્તિક સ્વામિ, અને શુકદેવજી, એ ત્રણ હાથમાં આવે તેવા નથી તેથી તેઓને માટે ગુંથું છું. આપના જેવા તો એ; સાધારણ પુષ્પ માત્રથી ઢોડતા આવો તેવા છો, (પણ તે ત્રણ તેવા નથી.) લક્ષ્ય જે હોય તેના બે કકડા કરી નખનાર ચોદ્ધઓ તો બહુ છે, પણ કામ તો બે કકડાને એક કરી દે છે. અર્થાત્, કામથી મોહિત સ્ત્રી અને પુરૂષ એકરૂપ-તદલીન-અલોદ જોવાં થઈ જાય છે.

તાત્પર્ય કે, માયિક પદાર્થ સ્ત્રી પુત્ર ધન ધરા વગેરેમાં અહમ્મત્વનાં દ્રઢત્વ રહિત, આસક્તિ છેડીને અસંગ સાક્ષી ચિન્માત્ર દ્રષ્ટા આત્મપદે રહેવાય તો નિર્ભયતા અને શાંતિ આપણી બાજુમાં વિજયધ્વજ પકડી અચળ ખડી રહે છે.

એક મોટો શાહુકાર ૨૦-૨૫ લાખનો વેપારી બ્રાહ્મણ હતો. તેને નિયમ હતો તે પ્રમાણે ગામ બહાર એક શિવાલય હતું ત્યાં રોજ પૂજા કરવા જતો. એક દીવસ ઠાંધ મહાત્મા થાકી ગયલા હોવાથી ત્યાં જાવી ચઢ્યા તેને જોઈ શેઠે ભિક્ષા લોજન માટે બહુ આગ્રહથી નિમંત્રણ કીધું. સંતે તેને પુછવાથી કહ્યું કે, હું જાતનો બ્રાહ્મણ છું. અને ૨૦ થી ૩૦ હજાર સુધીને ધંધો ચાલે છે. મારે એક છોકરો છે. મહાત્માએ ભિક્ષા લેવા આવવાનું કમ્પુલ કીધું. શેઠ ગયા, અને વખત થયો ત્યારે પુત્રને તેડવા મોકલ્યો. તેને સંતે પુછ્યું કે, ત્હારે કેટલા ભાઈ છે ? છોકરાએ કહ્યું કે, મહારાજ ! હમે ચાર ભાઈઓ છીએ. હમારા પિતાનો ૨૦-૨૫ લાખનો વેપાર ચાલે છે. સંતે વિચાર્યું કે, શેઠ જુદું બોલ્યો. હું શું લુટી લેવાનો હતો કે સંત પાસે જુદું બોલી ગયો ! માટે એવા મનુષ્યનું અન્ન નહિ લેવું જોઈએ. તેથી તે છોકરાને ના કહી. છોકરાએ ઘેર જઈ કહ્યું, હવે અહીંતો જાધી તૈયારી થયલી તેથી શેઠ જાતે આવ્યો. સંત કહે, તું જુઠો છે, તું એક છોકરો અને ૨૦ થી ૩૦ હજારનું કહેતો હતો, અને તારો છોકરો ચાર પુત્ર અને ૨૦ થી ૨૫ લાખનું વહી ગયો. શેઠ કહે, પ્રભો ! હું સત્ય કહેતો હતો. મારે ત્યાં પચીસ લાખનો તો શું પણ પચીસ કરોડનો વ્યાપાર હોય, પણ જેટલું મેં ખાધું અને જાન પુણ્યમાં આજ સુધી વાપર્યું હશે તેજ મારો વેપાર અને માડું દ્રવ્ય છે, એમ સમજીને તેજ રકમનો સુમાર મેં કર્યો છે. ઘણુંએ બીજું પર્યું હોય તે માડું શી રીતે કહી શકું ? ! તેજ રીતે છોકરા ગમે : એટલા છે, પરંતુ આજ્ઞાકિત અને મારી સેવામાં શ્રદ્ધા પ્રેમથી ઉત્સાહ વાળો મારી પ્રકૃતિને અનુકૂળ વર્તનારો પુત્ર તો એકજ છે, તેથી તે પણ મેં સત્ય કહ્યું છે. સંતે જોયું કે, વાહ ! આતો જ્ઞાતા સત્પાત્ર વિવેકી જણાય છે. પછી ખુશી થઈ ઉઠીને સાથે ગયા. અને ભિક્ષારી પરવારી આસને આવ્યા. બાહ બીજે હાડે તીર્થ યાત્રા માટે આગળ પ્રયાણ કરી ગયા. તાત્પર્ય કે-“હાથે તે સાથે”

એ કહેવત પ્રમાણે ગરીબો, અનાથજનો, બાળકો, સ્ત્રી, વૃદ્ધ વગેરેને પરોપકારાર્થે તન મન ધનથી મદદ કરવામાં તથા સત્સમાગમમાં અને નિઃસંકલ્પ સ્થિતિમાં આત્મ ચિંતનરૂપ બ્રહ્માત્મૈક્ય-ભાવના કરવામાં જે કાળગયો; તેજ કાળ ખરો આયુષ્યનો સાર્થક સફળ સમજવો, તેમાં ગયલું દ્રવ્યજ ખર્ચ વપરાયલું વ્યાપારમાં રોકાયલું-વાવેલું સમજવું, અને પિતાની પ્રકૃતિને અનુકુળ રહી તેમનું મન હંમેશ પ્રસન્ન રાખી, સત્સમાગમમાં અત્યંત પ્રાંતિવાળો શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ બની ભવસાગર તરી જવાની ઇચ્છાવાળો વિવેક સંપન્ન સુજ પુત્ર હોય તેજ ખરો પુત્ર સમજવો; મારે દરેક સુપુત્રે તેવા થઈ, પુત્ર ધર્મથી વ્યુત (બ્રાટ-ગબડી પટેલા) નહીં થતાં સ્વધર્મે અડગ ઉભા રહી ઇહલોક પરલોકનું હિત સાધી પોતાનાં નિજસ્વરૂપનું દ્રઢ અપરોક્ષ થતાં સુધી સ્વકર્તવ્યથી બ્રાટ ન થતાં પુરૂષાર્થ કર્યા કરવું ઉચિત છે.

૬. ધ્રુવણ કીર્તનાદિ નવધા ભક્તિ છે તે સાધન ભક્તિ છે. અને આત્મસાક્ષાત્કાર થયા પછીની જે ભક્તિ છે તે સાધ્ય અથવા પરા ભક્તિ છે.

આ વિરાટ છે તેજ ઇશ્વરનું સમષ્ટિ સ્વરૂપ છે. દરેક વ્યગ્તિરૂપ ઇશતનુઓનો સમુદાય છે તે સમષ્ટિ. એવા વિરાટરૂપ ઇશ્વરની સેવા કરો. પ્રાણીમાત્રનું હિત ઇચ્છો. હુમસ અથવા મુંબાઈ કે ભાવનગર જઈ સમુદ્ર જોયો. એટલે કહીએ છીએ કે સમુદ્રને મેં સારી રીતે જોયો; પણ તેથી શું આજો જાંપૂરું સમુદ્ર જોયો કે ?! બધો પૂરો સમુદ્ર ઠઈ જોવાય નહીં. અને તેથી બધો જોયો નથી છતાં “બધો ફરીયો જોયો” અથવા, “ફરીઓ જોયો” એમ કહીએ છીએ, તેમ, ભરત ભૂમિમાં આપણાઓ અને તેટલું સ્વદેશનું હિત ઇચ્છી તે કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી, એજ સમષ્ટિ ઇશ્વરની ખરી પૂજા છે.

આત્મૌપમ્યેન સર્વત્ર સમંપશ્યતિ યોડ્ઝુન ”

સુખં વા યદિ વા દુઃખં સમોગી પરમોમતઃ ॥

એનું નામજ Nationality બ્રાતૃભાવ ઐક્યતા. હરિ રેવ-
જગત્ જગદેવહરિ : ॥ એનું નામજ સમ્યગ્દર્શન અને એવું જોના-
રજ ખરો યોગી. ઘરોઢાણને બગાડુંખાતાં નિરાટ બતાવ્યું; અને
અરજીનને યુદ્ધ પ્રસંગે વિશ્વરૂપ બતાવ્યું ત્યારે જરાબર વિશ્વાસ
આવ્યો. એમ પ્રત્યક્ષથી ખાત્રી થઈ. તમે હૃદયનાથ-અંતર્યામિ-
આત્મતત્ત્વ તરફ જીવો. એજ શુદ્ધ જ્ઞાન મૂર્તિ છે. એનુંજ આ
સર્વ વિશ્વરૂપ છે. તેથી આ સર્વ માર્ગજ સ્વરૂપ છે એમ જાણી
સર્વનું હિત ચાહો, શરીરથી બનતી મદદ કરો, ધન ધન્યાદિ
પદાર્થોની જરૂર હોય તેવા દીન જનોને અને તે પ્રમાણમાં ધન
વગેરે જ્ઞાન આપી મદદ કરો.

૧૦ દ્વૈતવાદ છે તે ધર્મની બાધ્યાવસ્થા છે. નાનું બાળક
કાલું કાલું બોલે, હસે, રમે, તેથી બહુ ખ્યાલ લાગે છે. તેમ
દ્વૈતવાદમાં ભિન્ન જાણી ઈશ્વરની સેવા પૂજા વંદન કરવાનું છે.
તેમાં પાંચે વિષયોના ભોગ, ઠોર પુરી જીવો વગેરે પ્રસાદ; જ્ઞાન
તાન વાદત્રો; શ્રંગાર બાગ બગીચા રોશની વગેરે શોભાથી ભર-
પૂર હોવાથી બધાને મુખરૂપ જણાય છે.

અદ્વૈતવાદમાં વ્યાકુળતા અચળતા નથી, વિષયોનો રસ ચુસ-
વાનો નથી, તેથી નિરસ જેવું લાગે છે. હું પ્રદક્ષરૂપ છું સોહ
એ સ્થિતિમાં શાંત હોવાનું અને જીવત્ત્વનાં દેહાભિમાનથી રક્તરતાં
અહંભક્તવ રહિત અનંત વ્યાપક વિષ્ણુરૂપ અસંગ બની રહેવાનું;
તે અનેક જન્મોના દેહાભ્યાસને લીધે તથા વિષયોની આસક્તિ
નહિં છુટવાથી બહુભારે-કઠણ-અશક્ય જેવું લાગે છે. તેથી
પુણ્યપુજ વિહીન સાધારણ માણસોને દ્વૈતવાદ સારો લાગે છે તેથી
પ્રતીક ઉપાસના તેવા જન સમુદાય માટે કરાવી છે અને શ્રીમદ્-
દલભાષાર્થજી મહાપ્રભુજીનું પ્રાકટ્ય એટલાજ માટે, અર્થાત્ એવા
પામર વિષયી જીવોને, એવી યુક્તિથી, સંચારના વિષયોનો મોહ
ક્રમેક્રમે મટાવી, ઉત્તતિક્રમપર ચઢાવવા સારૂ તે કાળને અનુસરીને
થયલું અને આજ શુદ્ધાદ્વૈતનોજ પોતાનો સિદ્ધાંત જ્ઞાતાહરિજનો-

ભકતો માટે સ્થાપીને, અન્ય સંસારાસક્ત લોકો માટે શ્રેષ્ઠીરૂપે પ્રતીકઉપાસનાનો પ્રચાર ચલાવ્યો. તે તેઓ માટે ઠીક છે. તે પેહેલી અવસ્થા છે. પરંતુ લોકો તેટલીજ હૃદમાં-તેટલામાંજ અટકી રહી આગળ વધતા નથી, એ આશ્ચર્ય છે.

પર્વતનું શિખર છે તે અદ્વૈતવાદ સમજે, પણ પર્વતે ચઢવા માડતાં નીચેજ (પ્રથમ પગથીએજ) હઠ કરીને અથવા વિષય લોહપતાથી બેસી પડે તે કદી પણ શિખરે જઈ તો નહીંજ શકે, પણ શિખરને જોઈ પણ નહીં શકે.

યુવાવસ્થામાં આવ્યા પછી બાલ્યાવસ્થાની નિંદા કરવી, એ ભુલ છે. તેમ અદ્વૈત સિદ્ધાંત સમજ્યા પછી તવાદનો તિરસ્કાર કરવો, એ પણ ભુલ છે. કેમકે બાળકોને માટે તો તે ઠીકજ છે. તેથી જ્ઞાતા જને નિંદા કરવી યોગ્ય નથી. મહાત્માની દ્રષ્ટીએ તે સર્વત્ર એક શ્રીહરિગુરુજ સિદ્ધ છે તેથી તેમને તો નિંદા કરવા માટે અણુપણુ જગ્યા નથી. બીજનો ચંદ્ર બતાવવાને બાળકને પ્રથમ અમુક ઝાડ બતાવવું પડશે, પછી અમુક શાખા, મેંભ, બાંખરું, નળિઉં, વગેરે બતાવતે છેવટ યુક્તિથી તે બાળકનો લક્ષ ચંદ્રની સંમુખ લઈજવાય છે. તાત્પર્યકે, જે જેમ છે તે તેવા અધિકારી માટે તો યોગ્ય છે એમ કહેવુંજ પડશે, તેથી નિંદા ને માટે અવકાશજ નથી.

૧૧-મન ક્યાંથી થયું, કેમ થયું, ક્યારે થયું, એ મન કેમ મરે, ક્યારે મરે, વગેરે તર્ક ક્યાં કરવાની જરૂર નથી. ખોટો કાળક્ષેપ ન કરો, કેમકે એવા તર્ક અને લવારા કરવાથી હશું પણ પ્રયોજન સિદ્ધ થવાનું નથી. છુગડે ઢાઘ લાગેલો છે એવુંજે વખતે જણાયું કે તરત તેને જળથી ધોઈ નાખવો-ઢાઘ કાઢી નાખવો, એજ સુઝનું તો કર્તવ્ય છે. તેમ, મન રૂપ ઢાઘની પ્રતીતિ થઈ, તો તેને શુદ્ધ વિચારરૂપ જળથી ધોઈને તે સંકલ્પાત્મક મનરૂપ ઢાઘ કાઢી નાખવો. વિચાર કરવાવડે મનોનાશ થાય છે. તે વિશે દ્રષ્ટાંત, કે, — જેમ, વીંછીના પેટમાં ઘણાં બચ્ચાં હોય છે તે, તે વીંછીનેજ પેટમાં રહીનેજ ફેલી ખાય છે અને પછી બહાર નિકળે છે

એટલે બીંછણ જાતે મરણ 'પામે છે-સેહેને પોતાની મેળેજ મરી રહે છે. તેમ, શુદ્ધ વિચારોરૂપ અચ્ચાંથીજ મન સેહેને મરશે.

બાળક ખારણેથી રમીને આવ્યું તેવું “મને ભુખ લાગી” એવી ભુખ પાડતું આવ્યું. પરંતુ તે ઘરમાં આવીને બીજી રમતમાં લાગી જાય તો પછી માતા તેને જમવાને ભુખ પાડતીજ રહે, છતાં આવતું નથી. તેમ, મન જે કે સંસાર તરફ લાગેલું હોય ત્યાંથી ઉખેડી-ખસેડીને ચિદાત્મા પ્રત્યે લગાડો-ખઝાડો તો સંસારને ભુત્રી જાય અને સંસારના વિષયોની તૃષ્ણા-ક્રુષ્ણા ભુખનાં હુખ પણ નહતાં નથી-તે પણ ભુલે છે. મનોનાશનો ઉપાય એ છે કે, -વૃત્તિને ઉઠતી રોકવી-ઉઠદી જણાય કે ઝટ “હું” તો વૃત્તિનો દ્રષ્ટા છું-અસંગ ચિન્માત્ર નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ બ્રહ્મ તત્ત્વ છું-મારાં ત્રિગુણાતીત જ્ઞાનમય આનંદ સ્વરૂપમાં વૃત્તિ મન તન જમતું સંસાર કે અન્ય કોઈ પણ કલ્પનાનો અવકાશજ નથી” એવા વિચારોથી તે ઉઠતી વૃત્તિ રોકી ડાબી ઘાલવી એટલે બહિરને મુખે ઉઠે છે તેને ગરકન પકડી અંતર મુખ કરી આત્મતત્ત્વમાં મુડી ચાંપીડેવી.

૧૨. વાસના ક્ષયનો ઉપાય એ છે કે, “આ (દ્રશ્યવગેરે) કંઈ નથી,” એવું યથાર્થ દ્રઢાવો-સુદ્રઢ નિશ્ચય પૂર્વક અનુભવો.

અધિષ્ઠાન આત્મા પૂર્ણ એકરસ વ્યાપક સચ્ચિદાનંદ ઘન તત્ત્વમાં પ્રાંતિથી પ્રતીત થતું આ, એટલે દેહ, જગત્ વગેરે કાંઈજ નથી, રજઝુમાં સર્પવત્, સીપમાં રજત વત્, મૃગજળ પ્રતીતિ વત્ મિથ્યા પ્રાંતિજ છે, એવું જરાખર સમજાયું, તો પછી જે, કાંઈ નથી તેમાં મોહ થતો નથી. ને મોહ ન થાય તો મુખબુદ્ધિથી તેની છત્છા અચારૂપ સૂક્ષ્મ વાસનાનો પણ અસંભવ. તાત્પર્ય કે, એવો દ્રઢ નિર્મલ વૈરાગ્ય થવો એજ વાસના ક્ષયનો હેતુ છે. બ્રહ્માદિ સ્થાવરાંતેષુવૈરાગ્યં વિષયેષ્વનુ ॥ યથૈવ કાક વિષ્ટાયાં વૈરાગ્યં તદ્દિ નિર્મલં ॥ બ્રહ્મલોકથી તે સ્થાવરાંત મુખી સર્વ દ્રશ્ય માત્રના વિષયોમાં સંપૂર્ણ મિથ્યાત્વ બુદ્ધિથી કાગડાની વિષ્ટાવત્ બાણી મોહ નહિ થવો, એનુજ નામ નિર્મળ વૈરાગ્ય છે.

તાત્પર્ય કે, નિત્યાનિત્યના વિવેકથી અનિત્યને પડતું મુકી
હઇં નિત્ય વસ્તુ આત્મ તત્વમાંજ નિરંતર સંલગ્ન રહેવાના શુદ્ધ
વિચારો કરતા રહેવા રૂપ વિવેક સાધનથી મનોનાશ થાય છે,
તેવીજ રીતે ઉક્ત રીત્યા શુદ્ધ વૈરાગ્યથી વાસના ક્ષય થાય છે.

૧૩ તત્વ જ્ઞાનનો ઉપાય એ છે કે,—ઉપર પ્રમાણેના
યથાયોગ્ય મહાવાક્યજન્ય જ્ઞાનના વિચારપૂર્વક અદ્વાત્મકય
ભાવનાનો સતત સમતીય પ્રવાહ ચલાવવો; અર્થાત્ હૂંજ પૂર્ણ
જ્ઞાનમય વ્યાપક નિર્વિશેષ ત્રિશુષ્ટાતીત અખંડ (સત્) જ્ઞાન
સ્વરૂપ (ચિદ્) આનંદધન અદ્વ છું, એવું પુનઃ પુનઃ ચિંતન
કરતા રહી, વિશેષપણે પ્રતીત થતાં અહંમત્ત્વનાં સ્ફુર્ણને
તત્સત્ અદ્વમાં સમત્વને પમાડવું—સમી જવું, એ છે.

તત્ત્વજ્ઞાન, મનોનાશ, અને વાસનાક્ષય, એ ત્રણેનો
અભ્યાસ સાથેજ શી રીતે કરી શકાય, તે કહેવાય
છે. કે, પ્રતીત થતું દેહાદિ દ્રશ્યજગત બ્રાન્તિ જન્ય છે, અને
તે મનમાંજ સ્પુરેલું—કલ્પિત છે, અર્થાત્ વાસ્તવે એ કંઈ નથી,
પરંતુ એકમેવાદિતીયં બ્રહ્મ નેહનાનાસ્તિ કિંચન અધિષ્ઠાન માત્ર સત્
ચિદાનંદ એકરસ અનંત શુદ્ધ જ્ઞાન ધન અદ્વજ છે સોહમ્ તેજ હું
છું, અને આ નાના પ્રકારે પ્રતીત થતું સર્વ કંઈજ નથી, એના
વિચારની દ્રઢતા (અભ્યાસ રાખી) કરતા જવી. તે કરવામાં
પૂર્વના દેહાધ્યાસને લીધે કોઈ કોઈ પ્રસંગે જ્યારે બીજી કોઈ
રાજસી તામસી વાસના સ્ફુરતી જણાય કે તરત સાવધ રહી
તેને રોકી મારી હઠાવી ત્રહૈવાહમ સોહમ શિવોહમ એવો સમતીય
પ્રવાહ ચલાવી તેને વેગ આપી વૃત્તિને અંતરમુખ કરતા જવું.
એ રીતે ત્રણેનો સાથે અભ્યાસ થઈ શકે છે.

૧૪ સાકરને આંખથી નજરે જોયા કરો ત્યાં સુધી તેમાં
કેવી મધુરતા છે તે ગળપણ—મિષ્ટતાનો અનુભવ થાયજ નહીં.
તેજ રીતે મોઢેથી માત્ર શાકર શાકર જમ્યા—જોલ્યા કરવાથી
થણ ન થાય. પણ શાકરનો ગાંગડો મુખમાં નાખતાંજ મધુરતા

કેવી છે તે મધુરતાનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં આવે. અને તે પણ તમેજ એકલા જાણી શકો. બીજા પાસે રહેલા અનેક મનુષ્યો જાણી શકશે નહીં. તમે તે જાણી શકશો ખરા, પણ જાણીદ્વારા મુખે કહી શકવાના નથી. કદાચ કહેવા પ્રયત્ન કરશો તો, માત્ર, મધુર છે, ગળી છે, મિઠ્ઠિ-મિઠ છે, એવાજ શબ્દ વાપરશો. તેટલા-થીજ કંઈ બીજા જેઓ ચાખી-ખાઈ શક્યા નથી તેઓને કંઈ સમજાય-અનુભવ થાય તેમ નથી. વધારે સ્પષ્ટીકરણ કરવા તમે મુકાબલો કરતાં કદી કહેશો કે ગોળ જેવી, ખાંડ જેવી. કે મધ જેવી ગળી છે; પરંતુ જો કે તે ગોળ ખાંડ કે મધ જેવી ગળી નથી તેની મધુરતા તે બધાથી કંઈ જુદીજ વિલક્ષણ છે, છતાં હાલ બીજા તે હલકા પદાર્થ માત્ર ગળપણના અંશમાં અમુક અંશે મુકાબલો માની પણ લે, પરંતુ તે ગોળ ખાંડ કે મધ જેરણે ચાખ્યુંજ ન હોય તેઓને તો તે વિશે સમજવું અશક્ય છેજ. એનિર્વિવાદ વાત છે.

વળી, એ સાકર રૂપ ગાંગડો નિરાકાર મધુર રસનોજ છે, અને સાકર રૂપે પ્રતીત થાય છે છતાં રસરૂપજ નિરાકારજ સ્વરૂપ છે, અને મુખમાં નાખતાં પાછો રસરૂપજ-નિરાકારજ બની રહે છે. છતાં એ સાકરરૂપે પ્રતીત થઈ નજરે આપાય છે તોપણ મધુરતાનું સ્વરૂપ કંઈ જોઈ શકાય તેવું નથી, તે તો અનુભવથી જણાય-સમજી શકાય તેવું છે. એક ભક્ત કવિ (ધીરો) કહે છે કે, તરણાંઓથે ડુંગરરે ડુંગર કેમ દેખે નહિ;

અજા જૂથમાહીં રે સિંહ રહી ગાજે સહી. ડુંગર ઉપર ખૂબ ઘાસ ઉગે છે, તે ઘાસતૂણની ઓથે અધિષ્ઠાનરૂપે ડુંગર છે તેને કોઈ દેખતા નથી. ઉપર ઉગી નિકળી પથરાઈ રહેલાં તે આવર્ણરૂપ ઘાસનેજ જુવે છે. તેમ, અધિષ્ઠાન રૂપ નિત્ય પરમાત્મ વસ્તુને કોઈ જોતું નથી, પણ તેઉપર અધ્યસ્ત-કલ્પિત જગતરૂપ અનિત્ય ઘાસને સહ કોઈ જોઈ રહ્યા છે.

અજ, એટલે જન્મરહિત. તે તો એક પરમાત્માજ છે,

તેના આશ્રયે રહેલી શક્તિ તે અન્ન (માયા-અવિદ્યા-પ્રકૃતિ) છે. તે અન્ન-પ્રકૃતિનાં કાર્યરૂપ આ બધું દ્રશ્ય-સર્વ લોક છે; તે બધાં નામરૂપ છે તે સર્વ તે અન્નનાં જૂથ (ટોળાં) છે. તેમાં એકજ સિંહ ગર્જના કરી રહ્યો છે અર્થાત્ અંતર્યામિ આત્મસિંહ સ્વયં પ્રકાશી રહ્યો છે તે અસ્તિરૂપે છે- છે રૂપથી પ્રકાશે છે તે સત્ છે, -નિત્ય છે-અખંડ છે. સર્વમાં છેપણું તો કાયમજ છે. મુઠહું પઠ્યું હોય તોપણ તે "છે" (મુઠહું છે) તેને જાળીને રાખ કરી, તોપણ તે "છે" (રોળા છે.) રાખ મૃત્તિકામાં મળીતો મટોડું છેજ, તે માટી જળમાં મળીતો જળ છેજ. તે સૂર્યઅગ્નિ આદિ તેજથી શોષાઈ જઈ તેજમાં મળે તોપણ તેજ છે, તેજ વાયુમાં મળે (વાયુથી અગ્નિ હોલવઈ જઈ સમીને વાયુમાં મળીજાય છે) તો વાયુ છે. વાયુ આ વિશાળ મહા આકાશમાં મળે તો આકાશ છે. સર્વ બુદ્ધિઓ માત્રનો સમૂહ (એક ઢગલો) જેને સમષ્ટિ બુદ્ધિ અથવા મહત્ત્વ કહે છે તે બુદ્ધિના સમૂહ રૂપ એક મહાબુદ્ધિ-મહત્ત્વ છે તેને વિશે આકાશ મળે તો તે મહત્ત્વ છે. તે મહત્ત્વ અન્યકત (પ્રકૃતિ-અન્ન)માં મળે તો તે પ્રકૃતિ છે; અને તે પ્રકૃતિ પરમાત્મ પરમાત્મા પુરુષોત્તમમાં લીન થાય (મળે) તો તે અંતિમ અખંડ સત જ્ઞાનધન બ્રહ્મ રૂપ પરમ તત્વ છેજ. સા કાષ્ટા સા પરાગતિઃ એજ છેવટ, એજ પરાગતિ છે.

દેહલોક કહે છે કે શૂન્ય છે. તોપણ "છે" તો કાયમજ છે. એટલે અસ્તિ નિત્યત્વ-સત્પણું તો સર્વદા બનેલુંજ સિદ્ધ છે. તે શિવય બીજું નથી તેજ શૂન્ય. અને જે છે તે છેજ, તેજ અખંડ-નિત્ય-સત્ય તત્વ છે. અદ્વિઃ ગાત્રાણિ શુષ્યંતિ મનઃ સત્યેન શુષ્યતિ.

જળથી શરીરનાં ગાત્રો શુદ્ધ થાય છે, અને સત્યથી મન શુદ્ધ થાય છે. તેથીજ મનની શુદ્ધિ કરવાને સત્ જે પરમાત્મા છે તેમાં મનને નોડવું-લગાડવું. ઉપર કહી આવ્યા તે પ્રમાણે

નિરાકાર રસરૂપ-મધુરતારૂપ છતાં સાકર રૂપે સાકાર (ગઠા ગાંઠડા રૂપે) પ્રવીત થાય છે તે આદિમાં અને અંતે રસ રૂપજ થાય છે અને મધ્યે સાકર રૂપે ગાંઠડા દેખાતાં છતાં વાસ્તવ દ્રષ્ટિ-વાળા તેને રસરૂપજ જાણે છે, તેજ પ્રમાણે રસોવૈસ: રસરૂપ પરમાત્મા અખંડ એક રસ જેવાના તેવાજ સ્વયંપ્રકાશ સિદ્ધ છે, તેજ સત્ય હોવાથી અધિકારને અનુસરીને નિરાકાર તત્વમાં અથવા સાકાર જગત્સ્વરૂપમાં મન લગાડી રાખી કંમે કરીને તત્ત્વરૂપ શ્રદ્ધ રહેવું, એજ અતિમ કર્તવ્ય છે. અવ્યક્તાદીનિ મૂતાનિ વ્યક્તમધ્યાનિ મારત ॥અવ્યક્ત નિષનાન્યેવતત્રકા પરિદેવના॥ બ્રાહ્મવંતેચચક્ષાસ્તિ વર્તમાનેપિતત્તથા ॥

૧૫ વનસ્પતિ જે સમીપ હોય છે તો, નોળીઓ નિડર-પણે ઠાળા એવા ઝેરી સર્પને પકડી યુદ્ધ કરે છે. સર્પના ડંસથી ઝરમી બ્યાપે છે તોપણ તેને મારે છે, અને તરત તે ઇંદ્ર વનસ્પતિ-બુટ્ટી સુધી આવે છે એટલે બધું ઝેર ફતરી જાય છે, અને શાંત થાય છે. (બુટ્ટી સમીપમાં નહીં હોય તો મારે નહીં) તે સર્પના મારીને કકડા કરી નાખે છે. તેમ, -વિશેષ અહંકાર છે તે સર્પ છે. મમત્વ રૂપ તેના ઝેરી ફાંત છે. ગુરૂ શાસ્ત્ર શિક્ષિત સંસ્કારી મન છે તે નોળીઆ રૂપ છે, તે પેલા અહંકાર સર્પને મારી શકે છે. અર્થાત્ સંસાર સર્પ જોડે યુદ્ધ કરે છે, અને દોજ નિત્ય કર્મ કરવા રૂપ એટલે નિત્ય-અમૃત-પરમાત્મા બુદ્ધિનો સ્પર્શ કરવારૂપ-અલોકત્વ અનુભવવારૂપ બુટ્ટી સુધે છે, કે તાજે થઈ પાછો અજિમાનરૂપ સંસાર સર્પ જોડે ટક્કર લે છે અને મારીને કકડા કરી નાખે છે, અર્થાત્ તેને મૃગજળ વત્ આલાસ માત્ર જાંતિજન્ય મિથ્યા જાણી લઈ નિર્ભય થઈ રહે છે. એમ નિત્ય કર્મ કરવાથી વિષ વ્યાપતું નથી, ઝેરી એ નિત્ય કર્મ રૂપ બુદ્ધ છે.

ધારણાઽ ધર્મહત્યાહુ: ॥ નિત્યકર્મ વગર તે ધારણ કીધું કહેવાય નહીં. ધારણ કરવાથી જ ધર્મ મહેવાય છે.

ઘરમાં રોજ કચરો વાળવામાં નહિ આવે તો ઢગલા થાય, અને પછી તેમાં મચ્છર માકડ જી કાનખજુરા વીંછી વગેરે જાંતુ પાડે, તેથી દુખી થઇ છેવટે નાશ પામવા સુધી પહોંચે. તેમ, - અંતઃકરણરૂપ ઘરને રોજ, નિત્યકર્મ કરવારૂપ કચરો કાઢીને, મલીન વિષય વાસના રહિત, સાફ સ્વચ્છ નિર્માળ રાખવામાં આવે તો અજ્ઞાનરૂપ મેલ કચરાના થર બાઝી ઢગલા થવા પામે નહીં. અને તેમ ન થાય તો તેમાં કામ ક્રોધ લોભ મોહ વગેરે જાંતુ પાડવા પામે નહીં; ત્યારેજ પરિણામે મોક્ષ પર્યાંત પોહોચી શકે છે.

૧૬-(કુળવાનનું વચન રામણાણુ જેવું છે, અને કુળહીનનું વચન રાવણનાં બાણુ જેવું છે. રામનું બાણુ જ્યાં મુકે ત્યાં વિજય કરીને આવે છે. રાવણનું બાણુ આવે તેની સામું રામનું બાણુ છુટે છે તો તે પેલાં રાવણનાં બાણુને પણ રાવણનીજ સેનામાં પાછાં વાળે છે, અને તેનીજ સેનાનો નાશ કરે છે તે સાથે રામનું બાણુ પણ તેની સેનાને હણે છે. કુળહીનનું વચન એવું છે કે, “જેયો જેયો, તું આવો છે તું તેવો છે” વગેરે. તેનાથી કલેશ વધે છે અને પોતાનુંજ હૃદય ક્રોધથી બાળે છે. કુળવાનનું વચન જીવો, -તે કહેશે કે, અરે ભાઈ, તમે તો આવા શ્રેષ્ઠ અને કુળવાન હાલક છો. તમારાં માતા પિતા કેવાં સારાં પરમ પવિત્ર હતાં, અથવા, છે. તમે વિવેકી વિદ્વાન છો, તે છતાં આ કામ તમે કીધું તે શોભા આપતું નથી. એટલું કહેતાંજ પેલો નીચું જોઈ ગ્દાનિ પામી બચે છે. અને કુળહીનનાં ક્રોધ ભર્યાં નીચ વચનથી તો તે બમણો કુદે છે અને બધી વિશામાં ભડકાં લગાડી અનેકનાં ચિત્તમાં સંતાપામિ સંભાવી મુકે છે. માટેજ, એવો ક્રોધ મોહરૂપ કચરો વાળી ઝાડી સ્વચ્છ ચિત્ત રાખવાને હંમેશાં નિત્યકર્મ કર્તાવ્ય છે.

૧૭-એક ગૃહસ્થને પૂર્વના શુભ સંસ્કાર વશાત્ સાધુનો સંગ કરતાં વૈરાગ્ય પ્રકટયો; અને એવી લેહ લાગી કે, બધું ખોટું છે, માત્ર નારાયણુ ખરા છે, તેથી તેને મળવું: જ્યાં ત્યાં

જેને પુછે તેમાં જે જે મળ્યા તેમાં કોઈએ રાકેર બતાવ્યું, તો કોઈએ દ્વારકાં, કોઈએ કાશી બતાવી તો કોઈએ પંઢરપુર કોઈએ રામેશ્વર, તો કોઈએ બદ્રીનાથ બતાવ્યું. તે પ્રમાણે બહાર ખુબ ભટક્યો, પણ કશો ફ-તો લાગ્યો નહીં. નારાયણ કહે મળ્યા નહિં તેથી નિરાશ થયો. જે વસ્તુ અંતર ઘરમાં છે તે છોડીને બહાર શોધવા જઈએ તે ક્યાંથી મળે!! પણ અંતઃકરણ નિષ્પાપ હોવાથી સાચો વૈરાગ્ય પ્રકટેલો જોઈ છેવટે પરમકૃપાળુ નારાયણે મચ્છતું રૂપ લઈ, સમુદ્રમાં એકતાર સોમ-વતીને દહાડે સ્નાન કરતો હતો તે વખતે, પાછળથી મોહું ઊંચું ફરી મનુષ્યવાણી પ્રકાશી કહ્યું કે, અરે ભાઈ! પાણી વગર મારા પ્રાણ બચ છે, કોઈ મારાં મુખમાં દયા કરી જરા પાણી રેડો. તે સાંભળી શેઠે પાછળ જોઈ કહ્યું કે, વાહરે વાહ! આ શું?! પાણીમાંજ તું છે. મુખને જરા નીચું કરે તો પાણીજ છે, પીવાય તેટલું પી લેને, વલખાં શિદ નાહક મારે છે. બીજું કોણ રેડે!? તું પાણીમાં થયું અને પાણીમાંજ છે. મુખને જરા નીચું કરવાનું છે. તે સાંભળી મચ્છ બોલ્યું કે, ત્યારે તું પણ બહાર શિદ વલખાં મારતો હોવો ભટક્યા કરે છે? દ્રશ્ય તરફની બહિર વૃત્તિ છે તે પાછી ફેરવી અંતર મુખ કરીને જો નારાયણ તારી પાસેજ તારાં અંતર ગ્રહમાંજ છે, મળી લે અને તારી ભુખ તૃપા ભાંગ-તૃપ્તિ પામ. બહાર શું છે?! તું પણ મુખ નીચું કર, તો પ્રત્યક્ષ છેજ, તેને મળી સુખી થા.

તત્પર્યકે,-જે વસ્તુની જરૂર હોય તે જ્યાં હોય અથવા જ્યાંથી મળી શકે ત્યાં શોધવાથીજ મળી શકે છે. પણ હોય ઘરમાં અને આપણે બારણાં દઈ બહાર શોધવા નિકળી પડીએ તો અનેક કષ્ટ વહી જતાં પણ મળવા સંભવ નથી. પણ વિચાર કરી ઘરમાં જે વખતે શોધવા લાગશું તો યોગ્ય પ્રયત્નને અતે અલ્પકાળમાં તેને મેળવી શકીશુંજ.

૧૮-એક શેઠને એક નાનો બાળક છોકરો હતો. બાળકના સ્વભાવ પ્રમાણે તે પુત્ર તોડન કરતો અને વડતો

ત્યારે તેની માતા તેને લય બતાવવા કહેતી કે જો-ભૂત, આ બાવો આવ્યો તે પકડી જશે. એવું કહીને તેની છાયાંજ તે બતાવતી હતી. આવા ખોટા સંસ્કાર નાખવાથી પરિણામ એ આવ્યું કે મોટો થતાં જ્યારે તે પુત્રને કંઈચીજ લેવા મોકલે કે તરત તે બોલતો કે, બા ! હું નહિં જાઉં, ભૂત છે, બાવો છે તે પકડી જાય. તેથી એવા ખોટા સંસ્કાર નાખ્યાનું કૃણ માતા નેજ ભોગવવું પડે છે, તે એકે, જાતે ઉઠીને જ્યાં તે ચીજ મુકી હોય ત્યાં જઈ લાવવી પડે છે અને લરિખ્યમાં એવા ખોટા ભયના સંસ્કારથી થતી હાનિ અટકાવા સાડ માતા તે પોતાની ભુલ સુધારી પુત્રમાં પડેલા ભય સંસ્કાર ભુંસી નાંખવા કહે છે કે, ના, ઢિંકરા, એતો હું અમથીજ કહેતી હતી. પરંતુ તેટલે થીજ કંઈ બાળક માનતો નહીં, તેથી વારંવાર પાછા નિર્ભયતાના સંસ્કાર વડે તે ખોટાને ભુંસવા શ્રમ કર્યા કરવો પડતો. અને લાંબે વખતે તે ભુંસાઈ શકતા. તેમ, -વિકારવાળા ભૌતિક જડ દેહમાં હું પછાંની બુદ્ધિ, તેમજ આ જગત વાસ્તવે કંઈ નહિં છતાં તેમાં જે સત્યપણાની દ્રઢતા-નિત્યત્વ બુદ્ધિ થઈ ગઈ છે તે ખોટા સંસ્કાર ભુંસી નાખી, “એ કંઈ નથી-કેવલ જ્ઞાન ધન પ્રજ્ઞતત્વજ છે.”-એવા નિર્ભયતાના સંસ્કાર દ્રઢાવવાને અભ્યાસની જરૂર છે. તે છાયાં ભુત-બાવાની ઠસી ગયલી બ્રાંતિના સંસ્કાર ભુંસાતાં ભુસાતાં અમુક કાળે નિર્મૂળ થાય છે તેમ, એ દેહાધ્યાસથી મનાઈ ગયલું સંસારનું સાચાપણું પણ વ્રહ્મવાહમ નેહનાનાસ્તિ કિંચન એવા સતત વિચાર પૂર્વક અભ્યાસથી નિર્મૂળ થાય છે.

૧૯-એક છોકરો પોતાનું મુખ દરપણમાં જોવા સાડ તકતો લઈ તેને ઊંધો રાખી મુખ જોવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. મુખ નથી દેખાતું ત્યારે માતા આગળ ફરીઆદ કરવા જાય છે. માતા તેની આવી ઉલટી રીત જોઈ કહે છે કે, ભાઈ ! એમ ઊંધું દર્પણ ન રાખ, ચતુકર. તેમ, અંતરમાં, મુખ અર્થાત્ શ્રી અંતર્યામિ પ્રભુ ગ્રથવા સ્વ સ્વરૂપ, જોવાનું છતાં બહાર જુવે છે એટલે ઉલટું જુવે છે, તેને સંતરૂપ માતા કહે છે કે,

અંતરમાં જો, બહાર કંઈ નથી. ચિત્ત સ્થિર રાખી (અંશજતા છોડી) શાંત પણે જો. બહિરવૃત્તિથી જોશે તો આત્મદર્શન કઢી થાય તેમ નથી-તાડું મુખ નહિ જણાય.

એક ગામમાં મુસલમાનનાં ૩૦ ઘર હતાં. રોજ કરવાના તે પણ ૩૦ તે સાથે બે ઈફ. તે ઉપરથી બધા મળીને કાંઈ પાસે આવ્યા અને તેમાંથી આધુનિક કરવા અરજ કરી. ત્યારે કાંઈએ પુછ્યું કે, તમે ત્રણવાર નિમાજ પઢો છો કે? બધાએ ના કહી. તે સાંભળી તરત કાંઈએ હુકમ કીધો કે, જાવ, જાવ, નિમાજ પઢો. અને ત્રણવાર નિમાજનું લાકડું વધારી ઘાલી પાછા કાઢ્યા તે જોઈ બધા બોલ્યા કે, કમી કરાવવા આવ્યા ત્યાંતો વધારો થયો. બકડું કાઢવા જતાં ઊંટ પેંસી ગયું, એ કહેવત જેવું થયું.

તાત્પર્યકે, મનુષ્યો કર્તૃત્વ લોકતૃત્વ બુદ્ધિથી સ્વર્ગાદિ લોગની લાલસાવશ હુવા ફલાકાંક્ષાથી અનેક કર્મો, યજ્ઞ યાગ દાન દનાન માન પાન ગાન તાન ખાન પાન સેવા પૂજા તીર્થ યાત્રા વગેરે મોટાં આડંબર પૂર્વક કરી, લોકમાં માન મહત્તા સાથે કીર્તિ ઈચ્છે છે અને મેળવે છે. તેથી બમણા ત્રમણા બંધાતા જાય છે. કેટલાક એવાં કર્મ કરી મુક્ત થવા ચાહે છે. પણ કર્તૃત્વાભિમાનથી તેઓ કર્મ કરીને કર્મ કાઢવા જાય છે તેથી ઉલટાં કર્મભાર વધારતા આવે છે. પણ જે અહંમત્ત્વ છોડી નિષ્કર્મ પરમાત્મ પદમાં નમી સમી જવા પ્રયત્નરૂપ કર્મ કરી રહ્યા છે, તે મહાનુભાવ અસંગ મહા પુરૂષને કાંઈપણ કર્મ કર્તવ્ય શેષ રહેતું જ નથી. અર્થાત્ એવા મરવાને ઈચ્છતા ધીર વિર સતો સાચા મરવાથી એટલે જીવત્વનો અહંમરીને શિવ પદના અહંનો દ્રઢ નિશ્ચયવાળા થવાથી અર્થાત્ મરીને જીવવાથી જીવન્મુક્ત એવા તેમને કર્મ કશું કરવાનું રહેતું જ નથી.

૨૦-ધારણાત્ ધર્મઃ પરતાને આશ્રય આપીને ધારણ કરી રાખે તે ધર્મ કહેવાય છે. તે આ લોક સંબંધીનાં અને પર લોક સંબંધીનાં બધાં કર્મરૂપ છે. તેનાં જાતિ આયુઃ અને લોગ, એ દ્રવ્ય છે.

વેદમાં વિધી કહ્યો માટેજ માનવું. તેનું શું કારણ-૨।
માટે એમ કરવાનું કહ્યું, એવી દલીલો કરવાની જરૂર નથી.
આગળ બુદ્ધિ વધશે ત્યારે તેનાં કારણો સમજાશે,

વેદ શાસ્ત્ર સ્મૃતિ વગેરેમાં અનેક વિધિ કહ્યા છે, તે
સુખ્યત્વે શરીરની આરોગ્યતા જળવાઇ તે દ્વારા મનોબળ અને
આધ્યાત્મિક શક્તિ વધે, એ હેતુથી છે પટ્ટેનીલં જલંતક્રે ગોશાલા
શ્લેષ્ઠમંદિરે ॥ કાશ્યાં મધુકરી મિક્ષા પવિત્રાણિ યુગે યુગે
વસ્ત્રમાં નીલતા, છાસ દુધમાં પાણી, શ્વેત્રજને ઘેર ગોશાળા હોય
તે, અને કાશીમાં મધુકરીની મિક્ષા, એ હરેક યુગમાં (સદા)
પવિત્ર છે. એ રીતે કેાઇ સંશયથી અટકી ન એસે અને શરીર
પ્રાણની રક્ષા થાય, એ હેતુથી વિધી દર્શાવી રસ્તા ખોલી આપ્યા
છે. શરીરની આરોગ્યતા રૂપ પામેા મજબુત હશે તો ધર્મની
ઈમારત સુદૃઢ સુંદર અને વિસ્તૃત બની ટકશે.

હાથ ધોવાનો વિધી કેટલાક પ્રસંગોમાં કહ્યો છે; તે જે
લોકો મદાંધતાથી માનતા ન હતા તેઓએ જોયું હશે કે, જ્યારે
શ્વેગ વખતે દાકતરો, તે વ્યાધિવાળાની સારવારમાં જઈ તેનાં
અંગને, કપડાંને, વાસણને, કે રોગીને હાથ લાગેલાં અન્નાદિને
જરા સ્પર્શ કરતા કે તરત, સાબુથી ણ બસીને હાથ ધોઇ
નાખતા. કેમકે શ્વેગના સૂક્ષ્મ જંતુઓ કેાઈ હાથે વળગી રહે
તો જાતે દુઃખી થાય. તેથી જંતુઓને વળગી નહીં રહેવા દેવા
રૂપ કારણ સમજાયું ત્યારે ધ્યાનમાં આવ્યું. માટેજ વેદમાં
કહેલું માનવું. પછી તે શા માટે એમ કહ્યું છે તે આગળ
અધિકાર વધતાં સમજાશે.

લાડકવાયો પ્રીય પુત્ર છે. તેને પતાએ આજ્ઞા કરી કે નિશાળે
જવ તે સાંજળી શાળામાં જતાં પુત્રને બહુ દુઃખ લાગે છે.
મરજી નથી તેથી નથી જતો તો આપ તમારો મારીને અથવા
ધમકાવીને અગર આવ્યાની કે પૈસા વગેરેની લાલચ આપી
નિશાળે મોકલો છે. તેથી કદાપિ વધારે રહે છે; તોપણ પુખ્ત
ઉંમરે આવી B. A. L. L. B., અથવા L. M. & S. વગેરે

થઈને હજારો લાખો રૂપાઅઃ કમાઈ મોટોર ઘોડા ગાડી બગીચા વગેરેની મોજ મઝા ભોગવે છે ત્યારે પેલા બાળપણના બાપના તમાચાનું અગર લાલચોનું એટલે દુઃખ લગાડીને પણ નિશાળે મોકલવાનું કારણ સમજાય છે. કેમકે અધિકાર આવ્યો તેથી બુદ્ધિ વધવાથી અને તે દુઃખ ભોગનાં ફળરૂપ સુખ સંપત્તિ મળી છે તે જોઈને પૂર્વની પિતાની આજ્ઞા યાદ આણી, તેનું પરિણામી ફળ આ મને મળ્યું છે તે ધ્યાનમાં આવે છે. તેમ, વેદની આજ્ઞા જેજે વિહિત કર્મ કરવાની થઈ હોય તે, શંકા વગર અને ફલીલ કાઢ્યા વગર શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી પાળનારને જ્યારે તેનું ઉચ્ચતમ ફળ પ્રદાનના સ્વાદનરૂપ મળે ત્યારે સહેજે સમજાય છે, એ નિર્વિવાદ છે.

કર્મ કરનારની રૂચી તે કર્મ કરવા પર થાય, એવા હેતુથી તેને રૂચી ઉપજાવવા ખાતર તે તે કર્મોનાં મોટાં મોટાં ફળ કહ્યાં છે. જો જગતનું મિથ્યાત્વ યથાર્થ સમજાયું હોય અને તેને અનુસરીને જો ખોટું જ છે એમ મને, તો આ બધું જ ખોટું છે, તું પણ (અભિમાની) ખોટો જ છે; પ્રહ્લ લોક સુધી દ્રશ્ય સર્વ ખોટું છે. તો દેહ દ્રશ્યમાંથી મોહ છોડી દઈ, તેજ નિશ્ચય પકડ-સજ્જડ દ્રઢ પકડ, અને સત્તત્ત્વ આત્મામાં ગેબ થઈજા. અને જો સાચું જીવે છે અને દેહ સ્ત્રી પુત્ર ધન ધામ વગેરેમાં મોહ કરે છે-તેમાં સુખની કલ્પના કરી તેનાથી સુખ ઇચ્છે છે, તો વેદની જેવી આજ્ઞા હોય તેવાં નિત્ય નૈમિત્તિક વગેરે કર્મ જરૂર કર.

વઈંદ ગોળી આપીને કહ્યું કે ઘી શાંકેર બેળે પૈસાભાર લેવાં, તેમાં આ ગોળી ખાવી. હવે આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને જો ઘી શાંકેર નથી લેતો, તો માત્રા કંઈનું કંઈ શૂળ ઉપજાવેજ. તેમ, જો આછાં પ્રમાણમાં લે છે તો તેથી પણ ગરમી વગેરે કાંઈ વધારે હાખવે એવો સંભવ રહે. માટે વધદરૂપ વેદ જેમ કરવા ફરમાવે તે આજ્ઞા માનવી ઉચિત છે. બાળકને શિક્ષણ આપ્યા વગર સમજાતું નથી, નિશાળે જવાની આજ્ઞા બાળકનાં કલ્યાણ માટેજ છે. તેમ, સ્નાન, સંધ્યા, માત પિતાની શુદ્ધ

મનથી સેવા અને આજ્ઞા પાલન, દેવ ઋષિ પિતૃ તપશ્ચ, વિશ્વદેવ,
સદ્ગુરુ સંત સાધુ બ્રાહ્મણની સમીપ નમ્રભાવ મુક્ત રહી સુશ્રુવા
કરવી, દેવાર્ચન, અતિથી સત્કાર, વગેરે, જપ, તપ, ધ્યાન,
ધારણા, સંયમ, શ્રવણ, મનન, વગેરે કરવાની આજ્ઞા આપણે
વેદરૂપ પિતાનાં બાળકો હોવાથી આપણાં કથ્યાણુ માટેજ-આપણો
જન્મ મર્ણરૂપ ભવ રોગ કાઢી નાખી સર્વોત્તમ સચ્ચિદાનંદમય
આરોગ્ય આપવા માટેજ છે એમ ખાત્રી રાખી આજ્ઞા પાળતા
રહી, અશ્વમત ક્રમથી બઠતે ચઢતે અંતિમ અભેદ બ્રહ્માત્મકય
ચરણ બામરૂપ શ્રેયસરૂપ ગિરિના ઉચ્ચતમ શિખરે સ્થિત થવશે.
ત્યારે તે ગિરિશ્રૃંગ ઉપર વસનાર એવા આપણને કાંઈ કંઈ
રહેશેજ નહીં. કર્મ સર્વ નમસ્કાર અર્પિ આપણને છોડીને આત્મા
જશે. એવી નૈષ્કર્મ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી કૃત કૃત્ય થવાશે. અને
શેષ આયુઃ હશે ત્યાં સુધી જીવન્મુક્તિનો અકથ્ય આનંદનો ભોગ-
વટો કરતાં રહી દેહાંતે પરબ્રહ્મપદે અભેદત્વે સ્થિતીરૂપ તિર્વાણુ
પ્રાપ્ત થશે. તથાસ્તુ ॥ નમઃ સિદ્ધ ॥ હરિઃ ઓમ્ તત્સદેવ.

૨૧-જે પ્રમણે એક જથે નાખેલાં ભાતનાં બીજ ઉગી
નિકળી તરૂ થાય છે, ત્યારે તેને ત્યાંથી ઉખેડી બીજે ઠેકાણે રાખ-
વામાં આવે છે. ત્યાં સંપૂર્ણ રીતે તરૂઆર પરિપકવ સ્થિતિએ
આવી ભાતનાં કણસાં ભરાય છે ત્યારે તે કાપી લઈ ભાત કઠાઈ,
ખંઠાઈ, ચોખા કરી રાંધીને છુધાને શાંત કરી તૃપ્તિ અનુભવાય
છે. તેમ, વ્યવહારમાં લાગેલી વૃત્તિને વ્યવહારમાંથી ઉખેડી પર-
માર્થમાં સ્થાપવી. એમાં કાંઈ ભારે શ્રમ નથી. માત્ર આમણી
આમ ફરી ખેસવુંજ છે. વૃત્તિ પરમાર્થમાં સ્થપાઈ કે પછી
શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસથી અપરોક્ષ જ્ઞાન થયા પછી નિઃસંલપ
સ્થિતી થઈ નિત્ય તૃપ્તિ અનુભવાય છે.

વળી, જેમ એક બાળુ તરફ જે રમકડે રમતું હોય, તે
બાળકને બીજી બાળુએ ફેરવવું હોય તો પેલું રમકડું લઇને
તે આપણી ધારેલી બાળુએ મુકી દેવું. એટલે તે બાળક બીજી

મેળેજ તે બાબુએ ફરી બેસશે. તેમ, આ વ્યવહારમાં અનુકુળ બુદ્ધિ છે તે પ્રતિકુળ કરી દઈ, પરમાર્થમાં અનુકુળ બુદ્ધિ કરવી. એમાં કાંઈ મેહેનત નથી. પણ અનેક કર્મો કરી યજ્ઞ કરીને સ્વર્ગાદિ લોકમાં જવાને અથવા બીજાં સૂક્ષ્મ અને સ્વૂળ શરીરો (તે કર્મના ફલ લોગ માટે) ધરવાને યત્ન-મેહેનતની જરૂર પડે છે. વૃત્તિને આ સંસાર તરફની બાબુથી ફેરવીને આત્મ તત્વાભિ-મુખ કરવી, તેમાં મેહેનત નથી.

૨૨-અસંકલ્પ-નિઃસંકલ્પરૂપ શસ્ત્રથી સંકલ્પ ભળને કાપી નાખી, બીજો કોઈ સંકલ્પ અંકુર ઉગવા બાંધ-ડોકિયું કાઢે કે તરત તેને ખોદી ઉખેડી કાપીને જ્ઞાનરૂપ અગ્નિમાં ઢાંચી દેવો.

મનનું જ સુડન કરી નાખવાનું છે. કામ કૌંધાદિરૂપ કેશના ગુચ્છ જે એ મનનાં શિર ઉપર છે તે સુડી નાખો.

સોમલથી મૃત્યુ થાય છે, પણ તેજ સોમલ મારીને તેની ભરમ કરીને ખાવામાં આવે તો તે સોમલથી મરતો બચે છે, તેમ વૃત્તિ (મન)થીજ વિષય વાસનાના વિકારો મનમાં ઘાલી-ધુસારી દીધા છે, તે વૃત્તિ (મન)થીજ ધોઈ નાખો. જેમ, વરસાદથી કાઢવ કીચડ થઈ રસ્તો ખરાબ થઈ જાય છે, અને વરસાદથીજ (જેરમાં વૃષ્ટિ પડવાથી) બધો કાઢવ ધોવાઈને આરસી જેવી જમીન થાય છે, તેમ મનથીજ મનને શુદ્ધ કરો. અર્થાત્ શુભ વાસના-ઉત્તમ વિચારો વડે મલીન વાસનાને ધોઈ નાખો.

તમે ફક્ત એક યજ્ઞ કરવાનો સંકલ્પ કરો, પણ તે એક સંકલ્પના પેટમાં (ગર્ભમાં) હજારો સંકલ્પરૂપ બચ્ચાં રહ્યાં છે. પ્રાણણો શેષી લાવવા, દ્રવ્ય જોઈએ, હોમવાની અનેક વસ્તુઓ તથા ભોજનની અનેક સામગ્રી જોઈએ, રક્ષક જોઈએ, પછી તે યજ્ઞ કરતાં વિઘ્ન થાય નહીં તે સંબંધમાં અનેક તર્ક વિતર્કોનાં ટોળાં અંતર પ્રદેશમાં હામકામ ખડાંજ હોય. એ વગેરે અનેક પ્રકારના અનેક સંકલ્પોની પતટચ, પેલા મુખ્ય એકની પાછળ ખડી છે. તેથી મુખ્ય તાત્પર્ય એજ છે કે, સંકલ્પ સ્થિતિ સ્થિતીજ મુખની હેતુ છે.

૨૩-એક મહાત્મા કથા વાંચે છે ત્યાં ઘણા શ્રોતા આવે છે. કથામાં આવ્યું કે, બ્રહ્મહત્યા એવી છે કે રાત્રે પણ સુતા પછી છાતીપર આવી ચુંસી લે છે. તે સાંભળી એક શેઠને સંસ્કાર પડેલા. બે ત્રણ દિવસમાંજ કંઈ બીલાડી આવી બહુ બોટાચાટી કરવા કરતી હતી તેને મારતાંમાં તો મરી ગઈ. તેને ઠઠાવી નાંખાવી તો ખરી, પણ રાત્રે જાણે છાતીપર આવી બ્રહ્મહત્યા ચઢી બેઠી હોય તેમ, દીવો જોલવ્યા પછી, ભારે ભારે લાગ્યું; અને તે બ્રાંતિ ઠસતી ગઈ. રોજ બ્રહ્મહત્યા છાતીપર બેસી ચુંસે છે એમ દ્રઢ થઈ ગયું. તેથી સુકાતો ચાલ્યો. ઠસનાર દહાડે બહુ ગળાઈ ગયેલા જોઈ ગુરૂએ પુછ્યું ત્યારે કહે છે કે, મહારાજ ! આવી રીતે બીલાડી મરી ગયેલી તે બ્રહ્મહત્યા રોજ મને ચુંસે છે તેથી આમ સુકાઈ જાઉં છું.

ગુરૂએ કહ્યું કે, ઠીક, ત્યારે બ્રહ્મહત્યા મને આપી દે. મારામાં ઘણીએ બધી પડી છે તેમાં એ પણ એક પડશે, તે સાંભળી શેઠે પુછ્યું કે શું ખરચ થશે ? ગુરૂ કહે, પચાસેક રૂપીઆ. કેમકે જો ખરચ નહીં કહે, તો શ્રદ્ધા બેસે નહીં. તેથી ગંગા કાંઠે જઈ કાંઈ હોમ, જપ, પૂજા, વગેરે કરાવી પચાસેક રૂપીઆ તેવાં દાન પુણ્યમાં ખરચાવી ગુરૂ કહે, ચાલો હવે સંકલ્પ કરીને મને આપી દો. શેઠે હાથમાં પાણી લઈ સંકલ્પ કીધો કે, બ્રહ્મહત્યા તમને આપી. ગુરૂએ પાણી પોતે હાથમાં સ્વિકારી કહ્યું કે, મેં લીધી. પછી ઘેર ગયા. રાત્રે શેઠ સુખે સુતો. પોતાનાં મનથીજ ભય-બ્રાંતિ-શંકા જેવી પેંસાડી દીધેલી તેવી ખસેડી કાઢી ત્યારે શરીરે પુગટ થવા લાગ્યો. શેઠને પુગટ થયેલા આરોગ્ય જોઈ થોડે દહાડે ગુરૂ કહે, ભાઈ ! મારાં અનંત અપાર જ્ઞાનધન અનંદમય બ્રહ્મ અગ્નિમાં હત્યા અને ભૂત અને પાપ પુણ્ય બધાં ભસ્મી ભૂત હુવાં બ્રહ્મરૂપ થઈ રહે છે. મારામાં કાંઈજ રહેતું નથી. જે આવે છે તે તદ્રૂપ બ્રહ્મૈવ બની રહે છે.

તાત્પર્યકે, એકજ અદ્વૈત જ્ઞાનમય તત્ત્વ પૂર્ણ એક રસ વ્યાપક ભરેલું છે તેમાં કલ્પિત જગત જે અધ્યસ્ત છે તે વિષયક બંધ મોક્ષ વગેરેની શંકા-કલ્પનાને માટે અવકાશજ ક્યાં છે? ! મન પોતાની મેળેજ મળ પેદા કરે છે, અર્થાત્ રાજસી તામસી વૃત્તિઓ રૂપ મેલથી મેલું થાય છે. અને મનજ પોતાની મેળે પાછું તે મલિનતા-મેલને સાત્વિકવૃત્તિ રૂપ બ્રહ્માત્મક જ્ઞાન રૂપ શુદ્ધ જળથી ધોઈ નાખે છે. મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બંધ મોક્ષયોઃ ॥

૨૪-સ્વપ્નમાં મનજ અનંત સ્પષ્ટિ રચીને તે રૂપ થઈ રહે છે, અને સુષુપ્તિમાં લીન થાય છે. પણ જાગ્યો કે જાગ મન હોડયું. વ્યવહારમાં તત્ત્વજ્ઞાનથી જ્યાં ત્યાં વળગે છે. કદાપિ સંપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં જાય છે તો ત્યાં, જેટલીવાર સુધી નિરૂદ્ધ રહે તેટલીવાર સંકલ્પ નથી, પણ તેમાંથી દિત્યાન કાળે, ગમે ત્યાં પૂર્વની વાસના સંસ્કારને લઈને તેમાં લાગી જાય છે. અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિમાં પણ તેટલીજવાર નિરૂદ્ધ રહે છે; અને બહાર પડતાં-દિત્યાન કાળે તરત દ્રશ્યમાં જાય. પરંતુ દેહાદિ પ્રપંચ માત્રને મિથ્યા જાણી લે, અને ચિન્મત્ર ભાવના દ્રઢ થાય, અર્થાત્ હુંતો એક બ્રહ્મજ્ઞાન સ્વરૂપ આનંદધન છું, અને આ સર્વ જે ભાસે છે તે કાંઈજ નથી, એવી નિરાવણી દ્રષ્ટિ થઈ જાય, તો પછી તે રીતે મરી રહેલાં તેનાં, તે, મનથી કાંઈજ ભય નથી. નિરંતર અભય અખંડ વ્યાપક પૂર્ણ બ્રહ્મ રૂપજ છે.

જેટલુંરૂપ-દ્રશ્ય આકાર માત્ર છે તે સર્વ નામમય છે. ઘટની આકૃતિ છે, તે ઘટ એ જ અક્ષર નામમય છે. નામ માત્ર જેટલાં છે તે સર્વ ઉદ્ધારમયજ છે. અને ઉદ્ધાર છે તે બ્રહ્મરૂપ છે, તોપછી રૂપ અને નામ સંધળું બ્રહ્મરૂપજ સિદ્ધ થયું, ત્યાં મનને મોહથી પ્રથક સમજવાનું છેજ ક્યાં!!

ઉપલી બેહુ રીતે બ્રહ્માકાર વૃત્તિ સુદ્રઢ થયા પછી એટલે દ્રઢ અપરોક્ષ થયા પછી વગર સમાધિએ અને વગર સુષુપ્તિએ મનને કહિયે કે, જા, હોડ, હવે ક્યાં જાય છે તે જોઈએ છીએ.

આ પ્રમાણે અસંગ સાક્ષી દ્રષ્ટા પદે અડગ સ્થિત રહેનારને અખંડ સમાધિ લાગી જાણે; દ્રષ્ટિ તદ્દન બદલાઈ ગયલી-મન તેનું અમનભાવને પામી બ્રહ્મમય થઈ ગયલું તે હવે ક્યાં જશે ! તત્ત્વજ્ઞાન પૂર્વક યથાર્થ મનોનાશનું એ સ્વરૂપ છે.

૨૫-શુક્લ પક્ષની દ્વિતીયાના ચંદ્રનું દર્શન કરવું છે. તે તો મહા આકાશમાં ઘણું સૂક્ષ્મ છે, કેાઈ યુક્તિ ઉગાયથી જોનાર બતાવે તો જણાઈ શકે. જેણે જોયો છે તે તો પ્રત્યક્ષ જુવે છે અને ગર્જના કરી છાતી ઠોકીને કહે છે કે, આ રહ્યો-જુવો. પણ નજર પોચતી નથી. ત્યારે તે જ્ઞાતા પુરૂષે ચંદ્ર તેને બતાવવાનો અશય મનમાં રાખી, યુક્તિ વાપરી કહ્યું કે, પેલાં વિશાળ વૃક્ષની પશ્ચિમ તરફની શાખા ઊંચે આવી રહી છે તે જુવો. શાખા શા માટે બતાવી ? પરિણામે ચંદ્રનું દરશન કરાવવાનાજ હેતુથી. શાખા બતાવી ત્યાં જ્યારે દ્રષ્ટિ ઠરી, ત્યારપછી કહ્યું કે, હવે તે શાખાની જમણી બાજુએ ઉર્ધ્વ-ઊંચેથી જુવો. ત્યાં દ્રષ્ટિ ઠરી કે પછી કહ્યું કે, હવે આકાશમાં અમુક તરફ આવી રીતે જુવો. આવો સૂક્ષ્મ આવી આકૃતિનો આવા પ્રકારનો ચંદ્ર તમને જણાયો, એમ કરી ચંદ્રનાં સ્વરૂપનું વર્ણન કીધું કે તે જોનારાની દ્રષ્ટિનો વિષય તે ચંદ્ર થયા પછી વર્ણન સાંભળ્યા પ્રમાણેજ તેનું સ્વરૂપ છે એવી ખાત્રી થઈ ત્યાં ઠરે, અને કૃત કૃત્ય થઈ સંતોષ પામે. એ રીતે યુક્તિથી બતાવેલા ક્રમ પ્રમાણે દ્રષ્ટિ ઠરાવતાં જ્યાં ચંદ્ર સાથે સંલગ્ન થાય છે, કે તેજ ક્ષણે પૂર્વની બધી યુક્તિઓ, સાધનો, જોવાનો શ્રમ અને પ્રયત્નરૂપ કર્મ (શાખા, વૃક્ષ, મોભ, જમણી બાજુ, ઊંચું નીચું, વગેરે સર્વ) પડ્યાં મુકી-છોડી દઈ, ઇષ્ટ પ્રાપ્તિથી આનંદ થતાં વૃત્તિ અથવા દ્રષ્ટિ ચંદ્રમાંજ સ્થિર થાય છે-કૃત કૃત્ય થાય છે. ચંદ્ર દર્શન માટે કર્તવ્ય સાધન અને શ્રમ હવે કાંઈ બાકી રહેતો નથી. તેમ, -તાપ્તર્ય કે, વેદ ભગવાનેજ ચતો વા હમાનિ મૂતાનિ જાયંતે ॥ જેમાંથી આ પૃથિવિ આપ તેજાદિ ભૂતો થાય છે એમ કહીને અધ્યારોપ કરીને જગતની ઉત્પત્તિ કહી. શા હેતુથી કહી :

અતે સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મતત્વનેા લક્ષ કરાવવાનેજ માટે કહી. તેમાં મનુષ્યેમાં અધિકાર પ્રમાણે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણ કરાવી તે ચારે વર્ણના ધર્મ કર્મ કરાવી નિયમે બાંધ્યા. વિધિ નિષેધ કહી કર્તવ્ય અકર્તવ્ય સમજાવ્યું. નિષ્કામ કર્મ, ઉપાસના ધ્યાન ધારણા એકાગ્રતા સંયમ વગેરે સાધનેા સમજાવ્યાં. શામાટે ? આત્મલક્ષ કરાવવાનાજ હેતુથી. જગતની કલ્પના કરીને તેમાં ઇશ્વર પ્રીત્યર્થે કર્મ ઉપાસના વગેરે કરતાં તેનાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થયેથી જ્ઞાન થતાં—આત્મ દર્શન થતાંજ સર્વ સાધને, વિધિ નિષેધ, કર્તવ્ય અકર્તવ્ય વગેરે એની મેળેજ પડ્યાં રહેશે—છુટી જશે. તે વખતે વેદ મહારાજ તરત જગતનો અપવાદ કરે છે કે, નેહં નાનાસ્તિ કિંચન. આ અનેક રૂપે પ્રતીત થતું (જગત) કાંઈજ નથી. સર્વ સ્વલ્પિદં વ્રહ્મ નિશ્ચય—ખરું કહી એતે—વાસ્તવે આ બધું બ્રહ્મ છે, અને હું પણ બ્રહ્મ છું. જેમ, ઘટ છે તે વાસ્તવે ઘટ નથી, મૃત્તિકાજ છે; કડાં કાંઠી સાંકળાં વીંટી એ બધું કાંઈ નથી, સુવર્ણજ છે. તેમ, બ્રાંતિ રહિત થતાં—સમ્યક્દ્રષ્ટિ થતાં સર્વત્ર આત્મ દર્શનજ કરે છે તેને કોઈપણ કર્તવ્ય શેષ રહેતું નથી.

ઘટ કયાં છે ? એ પ્રશ્નના જવાબમાં એક વિદ્વાન કહે છે કે, મૃત્તિકામાં છે; અને એક મહાશય કહે છે કે, પાણીઆરામાં છે. એ રીતે નામ રૂપથી ઘટને જોનારની દ્રષ્ટિમાં અને મૃત્તિકામાં નામ રૂપની કલ્પનાવાળો ઘટ અધ્યસ્ત (કલ્પિત—મિથ્યા) છે, એમ જોનારની દ્રષ્ટિમાં ફેર છે. તેમ, નામ રૂપવાળું આ જગત આત્મતત્વમાં કલ્પિત હોવાથી મિથ્યા છે. પરમાત્માજ જગતરૂપે પ્રકાશી રહ્યા છે. હેરિરેવં જગત જગદેવ હરિઃ એ દ્રષ્ટિજ અભયપ્રદ અને પરમ સુખની હેતુ છે. એવી અલેહ દ્રષ્ટિવાળા શુભન્-મુક્ત મહાત્માને કાંઈ કર્તવ્ય શેષ રહેતું નથી. અસ્તુ. હરિઃ ઔતત્સત્.

૨૬—એક શેઠનો પુત્ર હતો. તે શાળામાં ભણતો હતો. તેના ઉપર તેની માતાનો નિઃસીમ પ્રેમ હતો. એક દિવસ તે પુત્રને સખ્ત તાવ આવ્યો ત્યારે તેની માતાએ કહું, કરીઆતુ, કોણમ, લીમ

ડાની ગળો, કાળીજીરીનો ઉકાળો કરી પાવા માંડયો, કેમકે તાવને કાઢવાનો સરળ ઉપાય એ હતો. પણ ઠડવાદ જોઈ બાળીને છોકરાએ તે પીધો નહીં. માતાએ બહુ સમજાવ્યો કે, ભાઈ, એ પીધા વગર આવો ભયંકર તાવ જવાનો નથી; એ પીશે તો તાવથી મુક્ત થઈ તું સુખી થશે; પરંતુ તે છોકરો તો ઠડવું એસડ જોઈને “હા” કહેજ શાની !! નહીંજ પીધું. હવે માતાનાં મનમાં તેનું હિત ધરવાનું તો હોયજ. તે તો એમજ ઇચ્છતાં કે ક્યારે પીએ, અને ક્યારે તાવ જાય. એવી માતાની તો બાળીએ લાગણી, પણ ભાઈ જ્યાં એસડનું પાત્ર પાસેજ આવના નહિં કે, ત્યાં શું કરે, ત્યાં ભાઈની ચિંતા શું કામ કરે? છતાં માતા બહુજ દમાણુ હોય છે તે સાથે બુદ્ધિમતિ હતાં તેમણે સુક્ષિપ્ત રચી.

નિશાળના ચાર પાંચ છોકરાઓ જે એ ભાઈના ઘોસ્ત-મિત્રો હતા તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. અને કહ્યું કે ભાઈઓ ! આ મારા મનુભાઈને આટલો બધો તાવ આવે છે તેની ખબર લેવા પણ આવતા નથી ? છોકરા કહે, તેથીજ નિશાળે આવતા નથી. માણ ! બહુ તાવ આવે છે કે ? માણ બોલ્યાં, હા ભાઈ, બાળે લોડું ધીકેછે. ભાઈ, આજે તમે પાછા આવજો અને પાસે (જરા દૂરથી) બેસજો. હું પછી અબાળી થઈને ઘરમાંથી આવીને તમને પુછીશ કે, ભાઈઓ ! આ તમારી ચોટલી આટલી લાંબી શાથી વધી, તે ઉપાય મને કહેશો ? તે વખતે તમે મને કહેજો કે, ઠડુ કરીઆતુ, કોલમ, કાળીજીરીનો અઢી શેરનો ઉકાળો કેટલાક દહાડા સુધી પીધો ત્યારે આવી લાંબી ચોટલી થઈ છે. ઠીક, કહી છોકરા ગયા. ચાર વાગે નિશાળેથી છુટી પેલા સોબતી આવ્યા. મનુભાઈ તો માથે એઢીને પોઢીજ રહ્યા છે, ત્યાં પથારી પાસે બેઠા, એટલે માણ આવ્યાં ને પુછ્યું કે તમે તમારા ભાઈ બંધની ખબર લેવા આવ્યા હશે, બીજી વાતો કરતાં માણ બોલ્યાં કે, ભાઈઓ ! આ તમારી ચોટલી આવડી લાંબી શું કરવાથી થઈ ? એટલું સાંભળતાં પેલા

મનુભાઈની જિજ્ઞાસા ખીલવા માંડી, અને મોટેથી લુગડું ખસેડી નાખ્યું. માતા બાણતાંજ હતાં કે ભાઈને ચોટલી ખૂબ મોટી કરવાની ઉત્કટ જિજ્ઞાસા છે, અને તેના ઉપાય પુછ્યા કરતો હતો. તેથી માતાએ તેની રૂચિ-ધૃત્તિ ઉપર લક્ષ રાખી આ યુક્તિ રચી હતી.

પેલા છોકરા બોલ્યા, માણ ! શું તમે નથી બાણતાં ? એ તો હમે વડું કરીઆતુ કોલમ ગળો જીરીને ઉકાળો અઢી ચેરનો ઘણા દહાડા સુધી પીધો ત્યારે આવી ફક્કડ લાંબી ચોટલી થઈ છે. એટલું કાને પડતાંજ તરત મનુભાઈ બેઠા મથ બોલ્યા કે, હમણાં ને હમણાં એ કહે છે તે દવા લાવ, લાવ લાવ, હે માતા ! જલદી લાવ. માતાએ તે તથ્યઆરજ રાખેલો હતો. મોડી વારમાં લાવી આપ્યો. તેને ઉપાડી કડનું કટાણું મુખ કરીને પણ બધો પી ગયો. હવે શા માટે પીધો ? તેની પોતાની રૂચિ-ધૃત્તિની તૃપ્તિ થવાનું સાધન સમજીને અર્થાત્ ચોટલી વધવાની ઉમેદથી.

એ રીતે આઠેક દહાડા પીવાથી તાવ તો સમૂળગો ગયો, પણ ચોટલી વધવાને બદલે ઉલટી માથામાં તાળ પડી ગઈ અને હતા તેટલા વાળમાંથી પણ ગયા.

તાત્પર્ય કે-જન્મ મર્ણનાં ભ્રમણુ રૂપ અજ્ઞાત જવર આવ્યો છે. કોને ? શ્રેષ્ઠના પુત્રને અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ તો ફક્ત એકજ પરમતત્ત્વ સન્નિવેદનદં પરમાત્મા છે તેના સંકલ્પ સ્ફુર્ણરૂપ બ્રાંતિને વશ પડવાથી જીવત્વ પ્રાપ્ત અમુક વ્યક્તિ રૂપ જીવને દેહાધ્યાસની દ્રઢતાને લીધે.

એ બ્રાંતિ રૂપ અજ્ઞાન તાપ જવો, એજ કર્તવ્ય છે. તેના ઉપાયને માટે વિવેક વૈરાગ્યાદિ સાધન બહુ કરવાં-કઠિણ લાગે છે. કેમકે જન્મંતરથી રાત દહાડો વિષયાસક્તિમાં રચી પચી રહેલો તેને છોડવાનું મન નહીંજ થાય, એ તે વળી કેમ બને ! !

વેદની શ્રુતિરૂપ માતા દરેક પુત્રનાં મનની રૂચિ-ધૃત્તિથી વાકેફ હોય છેજ. તેથી તે ઉપર ધ્યાન રાખી દરેકના જુદા

જુદા અધિકાર પ્રમાણે તેની ઇચ્છા પૂર્ણ થવાની લાલચ આપી, કર્મ, ઉપાસના, જ્ઞાન, ભક્તિ, યોગ, વગેરે રૂપ ઔષધ પાસને આવી યુક્તિ રચે છે. અર્થાત્ યજ્ઞથી સ્વર્ગ મળે છે, ત્યાં સ્ત્રીરત્ન અમૃત વગેરેના વૈભવ મળે છે, જ્ઞાનથી મોક્ષ મળે છે, ભક્તિથી ભગવાન મળે છે, યોગથી સમાધિ અને સિદ્ધિઓનો લાભ થાય છે, વગેરે ગુણોનાં ન્યુનાધિક્યણાંથી જુદા જુદા અધિકારવાળા ચાતુર્વર્ણ તે તે પુત્રોની ઇચ્છાનુસાર, સંત મહાત્મા ઋષિ મુનિ રૂપ સાક્ષીઓથી ખાત્રી કરાવી, ભગવતિ કૃતિ માતા પુત્રોની (અધિકારી જનોની) રૂચિ પ્રમાણે ઓસડ આપી, પુત્રોનો જ્ઞાતિરૂપ તાવ ખસેડવા પ્રયત્ન કરે છે, અને તેઓને શાંતિનું ભાન કરાવે છે, તેથી પછી (વાળ જતા રહેવા રૂપ) સંસારનાં વિષય સુખો જે મળેલાં હોય, તે પણ જતાં રહી વૈરાગ્યથી એક અખંડ સ્વરૂપાકાર થઈ રહે છે. તેથી તાવ-અજ્ઞાન જવર જતો રહે છે. એજ ઉભય પક્ષની-મા દીકરાની કૃતાર્થતા અથવા કૃત કૃત્યતા છે. અર્થાત્ માતાનું કર્તવ્ય એ હતું કે કેમ પણ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી ઔષધોપચાર આપી પાછને પુત્રને સુખશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી. અને પુત્રનું કર્તવ્ય એ હતું કે, હવા પીવારૂપ એટલે વિવેક વૈરાગ્યાદિ ધારણ કરવારૂપ સાધન સિદ્ધ કરીને જ્ઞાતિરૂપ જવર કાઢી નાખી નિર્જાનંત નિરાવર્ણ પરમ સુખરૂપ થઈ રહેવું.

એવી ઉભય પક્ષની ઇચ્છા સિદ્ધ થવી, એજ તેઓની કૃતાર્થતા છે. વર્ણાશ્રમોચિત ધર્મ કર્મ ખીલકુલજ જે કરતો નથી, અહર્નિશ દ્રવ્યના લોભથી તે મેળવવામાં લાગ્યો રહે છે, અને સ્ત્રી ધન સ્વર્ગાદિસુખના અનેક પ્રકારના વિષયોમાં અત્યંત આસકત રહી મોક્ષનાં દ્વરરૂપ આ ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ સુમાધી દે છે એવા લોક પોતાની રૂચિ પ્રમાણે તે, બધા વિષયો પણ અમુક અમુક યજ્ઞ યાગ વ્રત તીર્થસેવન વગેરે તથા ભક્તિ ઉપાસનથી પણ મેળવી શકે છે, માટે તે જોઈએ તો તેને માટે પણ કર્મ-સકામ કર્મ, દેવની ઉપાસના કર્તવ્ય છે. એમ રહી શ્રુતિમાતા તે બાલકને રસ્તાપર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પછી

સંસ્કાર વશાત્, સાધુ સંગથી, ઇન્દ્રિયનુંબંધ પ્રસાદથી, અગર બીજી કોઈ રીતે જ્યારે સંસારનાં સ્ત્રી પુત્રાદિની ઉપાધિથી થતાં દુઃખોઅનુભવે છે, અનેક વ્યાધિ આધિથી શરીર મનની પીડાથી ખૂબ ગભરાય છે ત્યારે તે સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે. એ રીતે વિવેક વૈરાગ્યને થોડે થોડે પણ તેનાં ચિત્તમાં સ્થાન મળવાથી તેઓ એને સદ્ગુણ સંતના સંગમાં તાણી જઈ અંતે ઉત્તમાધિકારી બનાવી બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્તિદ્વારા સ્વયંસંચિદાનંદ બ્રહ્મસ્વરૂપે અભિન્નત્વ પમાડી છોડે છે.

૨૭-૩૬ અથવા દુપાસ, અગ્નિ, અને તેલ, એ ત્રણે વિરોધી છે, છતાં ત્રણનો યોગ થવાથી જેમ પ્રકાશરૂપ કામ કરે છે, તેમ, સત્વ, રજ, તમ, એ ત્રણે ગુણો વિરોધી છે, તોપણ એક એકને પ્રવૃત્તિ કરાવવામાં હેતુભૂત છે.

નાદિ કશ્ચિત્ ક્ષણમપિ જાતુ તિષ્ઠત્ય કર્મકૃત્ ॥

કાર્ય તે હ્યવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિ જૈ ગુણૈઃ ॥

તે ગુણો કંઈ કંઈમાં પણ પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. ક્ષણ પણ કોઈ કર્મ કર્યા વગર રહેતું નથી. તે પ્રવૃત્તિ શી રીતે કરે છે તે કહેવાય છે. પ્રથમ તો જાનાતિ એટલે જાણે છે. પછી ઇચ્છતિ તે મેળવવા ઇચ્છા કરે છે. પછી ચતોત્તે તેને માટે યત્ન કરે છે.

ઇષ્ટ સાધનતા જ્ઞાન વગર પ્રવૃત્તિ થતી નથી-સુખને હેતુ જાણે તોજ પ્રવૃત્તિ કરે છે, બધાને એકજ સાધનમાં ઇષ્ટ જ્ઞાન હોય, એવું બની શકતું નથી. ભિન્ન ભિન્ન વિષયમાં સઉને રૂચિ હોય છે. તે બધાનું પ્રથક પ્રથક તો વર્ણન થઈ શકેજ નહિ, પણ તે સર્વનો સમાસ બે શબ્દમાં થાય છે. પ્રેયસ અને શ્રેયસ.

ઐહિક અને આમુખિક સુખનાં સાધન, અર્થાત્, સ્ત્રી પુત્રો ધન ધાન્ય ગાડી વાડી લાડી માન મહત્તા વગેરે આ લોકનાં સુખ, તથા સ્વર્ગ વૈકુંઠ કૈલાશ ગોલોકાદિ પરલોકનાં સુખ છે તે સર્વ પ્રેયઃમાં ગણાય છે.

પરમપદ પ્રાપ્તિ-બ્રહ્મમયત્વ-કૈવલ્ય મોક્ષનું સાધન છે તે શ્રેયઃ છે. યથાર્થ વિવેકીને તો સર્વ ઇચ્છા માત્ર હેય-ત્યાજ્ય છે. પરંતુ જે તે છેક છોડી ન શકાય તો મોક્ષમાં ઇચ્છા કરવી. ઇચ્છાહિ સર્વથા ત્યાજ્ય સચેત્ કર્તુ ન શક્યતે ॥ મોક્ષેવ સા કર્તવ્યા ભવબંધ વિનાશિની ॥

પ્રેયસ્નું ક્ષણ જન્મ મર્ણુની પ્રાપ્તિ, અને શ્રેયસ્નું ક્ષણ જન્મ મર્ણુથી મુક્તિ એટલે કલ્યાણ છે.

આ વિશ્વમાં પુરૂષ તો એક પરમાત્માજ છે; તે પ્રભુએ પોતાને કિતાબ (Title) મનુષ્યને આપ્યો. અર્થાત્ પુરૂષપદ આપ્યું, છતાં મનુષ્ય જન્મ લઈ પુરૂષ જે પોતે પરમાત્માને ન જાણે તો તેને આત્મહત્યારો (ચાંડાળ) કહ્યો છે. પુમાન્ ભવા દિધં ન તરેત્ સ આત્મહા ॥ શરીરરૂપી મજબુત વહાણ મળ્યું રુદ્રશુર કર્ણુધાર છે, અનુકુળ વાયુ છે, તો પછી વિલંબ શા માટે કરો છો! જલત થાવ, હે બંધુએ! મોહ નિદ્રાથી જાગો. આહાર, મૈથુન, ભય, નિદ્રા વગેરે બીજા બધું તો જે પશુચોનિમાં પણ છે. તેનુંતેજ તમે કર્યા કરો અને આયુષ્ય શુભાવી નાખો, તો તમે પશુથી પણ નીચ છો. બીજા જન્મો (અન્યયોની)માં જે કામ ન થઈ શકે તે કન્વાની ચોખ્ખતાવાળા આ મનુષ્યતનુ છે, છતાં પ્રમાદી બન્યા રહી પશુના પિત્રાઇ શા માટે થાવ છો!! અનેક યોની-જન્મોમાં ધકકા ખાતાં ખાતાં મોક્ષના દરવાજામાં આવી પોંચ્યા છો તે છતાં હવે બ્રહ્મ થાવ-ચુકશો તો મહાત વિનષ્ટિ મોટી હાનિ. સમ અને વિષમ સર્વમાં પરમાત્માને સમ જોઈને અમૃત થવું. એજ ખરું કર્તવ્ય છે તે કરી અમૃત થાવ. એ રીતે ઋષિમુનિ આદિ અનેક સત્પુરૂષો અને શાસ્ત્રોનો ગર્જનાથી જગાડતો ડિંડિમ છે.

શ્રેયસ્નાં સાધન, લક્ષિત યોગ, અને જ્ઞાન યોગ છે. બીજા ઉપાય નથી. તે ત્રણમાંથી ગમે તે એકનો આશ્રય કરો. શ્રી કૃષ્ણે ઉદ્ધવજીને લાગવતમાં કહ્યું છે કે ડેલી દીપક ન્યાય પ્રમાણે લક્ષિત અને જ્ઞાનની વચમાં કમયોગ છે તેથી તે બહુને ઉપકારક છે.

કર્મણા બધ્યતે જતું વિચયાચ વિમુચ્યતે॥ અર્થાત્, પ્રાણીને કર્મથી બંધન થાય છે. અને જ્ઞાનથી મુક્ત થાય છે. એ ખરું છે. પરંતુ જે કર્મથી બંધન થાય છે તે નિષ્કામ કર્મ કરવાથી નહિ—નિષ્કામ કર્મ તો અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરે છે કે જે ચિત્તશુદ્ધિ મોક્ષની હેતુભૂત છે; પરંતુ સકામ કર્મ છે તે બંધનના—લવબ્રમણનાં હેતુ—કારણરૂપ છે. જેમ રજ (ધુળ) છે તે એકની એક છે, પણ વાસીદું વાળતાં ઉડે, તથા ઊંટ બકરાનાં ચાલવાથી ઊડે છે તે ધુળના સ્પર્શથી સ્નાન કરવાની આજ્ઞા શાસ્ત્ર આપે છે. અને ગુરૂ પાદુકાની ધુળ, ગાયેનાં ચાલવાથી ઉડતી ધુળ, તથા બાળક ધુળમાં રમી તેનાં ઝીંગની ધુળ આપણે દીલે સ્પર્શ થવાથી પુણ્ય પ્રદ છે. તેમ બધાં કર્મ કંઈ બંધનનાં હેતુ નથી. કામના રૂપ ઉપાધિથી બંધનનાં હેતુ થાય છે. સંકલ્પ-ઇચ્છા-કામનાથી નિર્નિમુક્ત થઈને આસક્તિ રહિત નિષ્કામ કર્મ કરે તો તે બંધનનાં હેતુભૂત નથી.

યજ્ઞાર્થા ત્કર્મણો ન્યત્ર લોકો યં કર્મ બંધનઃ ॥

તદર્થં કર્મ કૌન્તેય મુક્તસંગં સમાચર ॥ વળી જુવો,

કર્મણ્યે વાધિ કારસ્તે માફલેષુ કદાચનઃ ॥

મા કર્મ ફલ હેતુ મૂર્માતે સંગોસ્ત્વ કર્મણિ ॥ વળી જુવો,

કર્મણૈવહિ સંસિદ્ધિ માસ્થિતા જનકાદકઃ ॥

લોક સંગ્રહ મેવાપિ સંપશ્યન્ કર્તુમર્હસિ ॥ ભ૦ ગીતા૦*

શાન્તોદાન્ત૦ એ શ્રુતિ કહે છે કે, શાંત , દાન્ત (ઇંદ્રી-

* શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ઉપર સ્વામિ ચિદ્ધનંદજીએ ભાષ્ય વગેરે અનેક સમર્થ દીકાકારનાં વિચારોમાંથી સાર દોહન કરીને જે દીકા કરી છે તે, વિષ્ણુરૂપ શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહાત્માજીની દીકા તથા શ્રી વિષ્ણુ બાવા બ્રહ્મચારીની દીકા એ લક્ષ્યપૂર્વક (એ શ્લોકો માટે) જોવી અત્રે અંધનો વિસ્તાર વધી જવાના ભયથી લખવું ઉચિત ગણ્યું નથી.

આનું દમન કરી બધીને પોતાને વશ કરી હોય એવો), ઉપ-
રામ થયલો એવો મુમુક્ષુ જ્ઞાનનો અધિકારી છે. તે જ્ઞાન માટે
તેણે ગુરુ પાસે જવું તદ્વિજ્ઞાનાર્થે સગરુમેવાભિ ગચ્છેત્ સમિષ્ઠાણિઃ ॥
ઓત્રિયં વ્રજાનિષ્ઠં ॥ જેને બ્રહ્મવિદ્યાનીજ જિજ્ઞાસા છે તેવા અધિ-
કારીએ તે આત્મ જ્ઞાન લેવા માટે હૃદયમાં સમીક્ષ પત્ર પુખ્ત
શ્રી કૃણાદિ ભેટ લઈને શ્રાત્રીય બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુ પાસે વિનય
અને શ્રદ્ધા પ્રેમ યુક્ત બળીને શરણે જવું. ત્યાં સેવામાં રહી
શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન કરવું. વેદાંતનું શ્રવણ કરવું, સાંખ્યનું
મનન અને પાતંજલનું નિદિધ્યાસન કરવું.

કેટલાક કહે છે કે. ગુરુમુખે તત્ત્વમસિ મહા વાક્યનાં એક
વાર શ્રવણ માત્રથીજ અપરોક્ષ થાય છે. પણ બધાને માટે તેમ
બનતું નથી. હજારો અથવા લાખોમાં કોઈ એક વ્યુત્પન્ન-પરિપક્વ
પૂર્વ જન્મેમાં અભ્યાસ કરી આવેલો એવોજ શ્રવણ માત્રથી
તત્કાળ સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે. અન્ય સર્વને માટે તો શ્રવણ
કરી મનન કરવાનું છે. તેમાં મનને ઠરણ ઠરવાનું છે. તેનાથી
શું થાય છે. કે—

મિચ્છતે હૃદય પ્રાંથિ શ્ચિચ્છંતે સર્વ સંશયાઃ ॥

ક્ષીયંતે ચાસ્ય કર્માણિ તસ્મિન્દ્રષ્ટે પરાવરે ॥

દ્રવ્યતે ત્વગ્રયા બુધ્યા સૂક્ષ્મયા સૂક્ષ્મદર્શિભિઃ ॥

એ શ્રુતિ પણ એજ કહે છે કે, એકાગ્ર અને સૂક્ષ્મ
બુદ્ધિથી મનન અને નિદિધ્યાસન કરવું. એમ કરવાંથીજ સૂક્ષ્મ
દર્શી મહાત્માને અપરોક્ષ સાક્ષાત્કાર થાય છે. તેનાં હૃદયની ગાંઠ
ભેદાઈ જાય છે, સર્વ સંશયો છેદાઈ જાય છે, તેનાં કર્મો ક્ષીણ
થઈ જાય છે.

તત્ત્વમસિ ઉપદેશનું શ્રવણ છે તે સહકારી છે અને મનન છે
તે ઠરણ એટલે સાધન છે.

દશમસ્ત્વમાસિ-દશમે તું છે, એ શ્રવણથી અપરોક્ષ થાય
છે તોપણ જેમ રત્ન આપણી પ્રત્યક્ષ થતાં છતાં તેનાં તત્ત્વનું

સાક્ષાત્કાર થતું નથી, તેમ હું શીરીતે દશમો છું, એમ પોતે જાતે પાછો વિચાર કરી ખાત્રી કરી-તપાસી જીવે ત્યારે વિચારથી દ્રઢ અપરોક્ષ થાય છે; કેમકે શબ્દ શ્રવણ છે તે સહકારી છે અને મન કરણ છે. અને તેથીજ શ્વેતકેતો નવ વાર ઉપદેશ કરવો જરૂર પડેલોકે, તત્ત્વમસિ શ્વેતકેતો ! તત્ત્વમસિ શ્વેતકેતો ! ઇત્યાદિ. (ઉપનિષદ જીવો.) ત્યારે તેનાં મનનથી તેને સોહં એવું અપરોક્ષ જ્ઞાન થયું હતું. માટે તત્ત્વ સાક્ષાત્કારની જિજ્ઞાસા હોય તેમણે શ્રદ્ધા પ્રેમથી ગુરૂ ઇશ્વરની ઉપાસના વગેરે નિષ્કામ કર્મદ્વારા ચિત્ત શુદ્ધિ કરી, ચતુષ્ટય સાધન સંપન્ન રહી, સદગુરૂ શરણ પકડી, શ્રવણ મનનાદિથી અવિદ્યા પડગ દુર કરવા પુરુષાર્થ કરી જીવત્વના જીવંત અહં મમત્વને પોતાનાં સત્સ્વરૂપમાં હોમી દેવાં; તો ઇશ્વર કૃપાથી અલેદ સાક્ષાત્કાર થશેજ. ઈશ્વરાનુગ્રહાદેવ પુણ્યમદ્વૈત વાસના ॥ સદગુરૂ પરમાત્મા સર્વાન્તર્યામિ ઇશ્વરના અનુગ્રહથીજ પુરુષની અદ્વૈત વાસના-અલેદ બુદ્ધિ-સર્વત્ર હરિગુરૂમય દ્રષ્ટિ થાય છે. માટે હે સુરજનો! કાંઈ બીજું ન બને તો કલૌ કૈશવ કીર્તનાત્ એ વચનને સમજીને, અર્થાત કલિમાં ભગવત્સ્મરણ ચિંતન અનન્યત્વે સપ્રેમ શ્રદ્ધાથી કરતા રહો. ઉપનિષદમાં પણ તે ૧૬ શબ્દનો મંત્ર અહર્નિશ જાપ્યા કરનારને શ્રેયસ-કલ્યાણની પ્રાપ્તિ કહી છે. તે મંત્ર, - હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે, હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે. એ મંત્રને નિર્મળ શ્રદ્ધા પૂર્વક પ્રેમથી, અન્ય વિષયવાસના (ઈચ્છા) છોડીને જાપ કર્યા કરનાર ઉપર પરમાત્માની કૃપા થાય છે. તેથી શનૈઃ શનૈઃ તેનું દેહાધ્યાસવાળું જીવત્વનું પ્રાંતિજન્ય અહં મમત્વ ખપી જતાં અંતે પુરૂષાંગી જઈ, પોતે સ્વયંસચ્ચિદાનંદ અનંત વ્યાપકપૂર્ણ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપે અલેદલાવે અખંડ એકરસ બની રહે છે. અસ્તુ મેરૂમણિ.-એક શેઠ બોટમાં બેઠા છે. બેસતાંજ કિનારા આગળ દસ હજારની વીંટી આંગણિમાંથી નિઃખી પડી તે વખતે જે ઠેકાણુ

આગળથી તે વીંટી નિકળી પડી તે બોટની કોરણને પકડી નાખી; અને વિચાર્યું કે અહીંથી પડી છે એમ કહીશું એટલે મળશે. બોટ ચાલી અને પ્રહર વીતી ગયો. બોટ પચીસ ગાઉ નિકળી ગઈ ત્યારે ધીમે રહીને શેઠ બોલ્યા કે, અલ્યા ખલાસી! અહીંથી મારી વીંટી પડી તે લાવે તો દસ રૂપિયા ઇનામ આપું. ખલાસી ખુશી થયો, પણ પુછ્યું કે ક્યાં પડી છે? શેઠ કહે, અહીંથી પડી, એમ કરી સ્ટીમર (બોટ)નું કોરણનું લાકડું ખતાવ્યું, જે કે શેઠે પકડી રાખેલું હતું; અને બોલ્યા કે, પ્રહર થયો. ખલાસી હાથ પછાડતો કહેવા લાગ્યો કે, પ્રહરમાં તો પચીસ ગાઉ આવ્યા. અહીંથી પડી તે લાકડાંને જોઈને શું કરું! ? તેમ, તાત્પર્ય કે, -શરીરરૂપ નૌકા કાળત્રાયુની ગતિને લીધે (જીર્ણ થતી) આગળ ચાલી જાય છે, એટલે આયુષ્ય વહ્યું જાય છે. અમુલ્ય રત્ન જે વીંટીમાં જડેલું છે એવી તે આત્મરત્ન વાળી અધ્યાત્મવિદ્યા જે સ્વરૂપસ્થિતી છે તે ખોઈ બેઠા, તેને શોધી કાઢવાને (બ્રહ્મવિદ્યા મેળવવાને) યુવાવસ્થા ખરો વખત છે. તે તો વિષય સેવન, આલસ્ય, પ્રમાદ, મોજ મઝામાં વહી જવા દઇએ, અને આગળ નિકળી જઇએ, પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં તે મેળવવા વિચાર કરીએ; પણ પછીશું બને!! કઈ વખતે શું સ્નાયન સિદ્ધ કરે!! વાસનાના થર ચિત્તપર ચઢી ગયલા તેને કેવી રીતે કાઢી ફાડી ફેંટી શકે! તેમ, ગુરૂપણ એવા મલીન ચિત્તવાળાને, રાધન સંપન્નતાથી ચિત્તશુદ્ધિ કરાવ્યા શિવય જેવી રીતે બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ આપી શકે! દસતો શું પણ દસ લાખ આપતાં પણ વીંટી, વખત ચુક્યા પછી, મળી શકે તેમ નથી. તેમ અલ્પકાળમાં અને અનુકુળ યોગ્યકાળ વહી ગયા પછી બ્રહ્મવિદ્યા પણ મળી શકે તેમ નથી.

નિર્વાણ કૌપે કિં તૈલદાન ॥ દીવો હોવાઈ ગયા પછી કોડીઆંમાં તેલ રેડવું શું કામનું! ચોર લોકો દ્રવ્યને ચોરી ગયા પછી સાવધાની શું કામની! તેમ, શરીર અને બુદ્ધિબળની સુવ.વસ્થા વર્તી ગયા પછી શુપ્તવિદ્યાના ઉપદેશરૂપ તેલ નકાસું છે. તેજ રીતે કામ

હોધ લોભાદિ ચોર લોક, મનુષ્યની વિષયાસક્તિ, મુદત્વ, અને આલસ્ય પ્રમાદાદિને લીધે, આયુષ્યકાળ ચોરી ગયા પછી જ્ઞાન મેળવવા સાવધાની બતાવેલી નકામી છે. માટે જાગ્રત થાવ, આલસ્ય છોડો. અને સત્સમાગમ કરી પ્રાપ્તવ્ય પ્રાપ્ત કરી લેવા કટિબદ્ધ બનો. ગયલો વખત ફરી હાથ લાગનાર નથીજ, તો પછી શામાટે વિષયની કેફ દ્રવ્યનોમદ અને અમલદારીના અમલમાં ખોટી બકવાદ કર્યા કરી જીતેલી બાજી હારી જાવ છો?! માનો તો તમારી મોજ, નહિ માનો તો પશુ તમારી મોજ. લેખક તો, સંતો, સદશુદ્ધ, શ્રીહરી, આચાર્યશરણા, અને શ્રુતિ શાસ્ત્રોના ઠિંઠિમની નકલ માત્ર દરશાવેછે, અને હૃદય સંકેતાનુસાર ચોતાનુ કર્તાવ્ય કરી કૃતકૃત્ય થાય છે. તથાસ્તુ ॥

ૐ ષૌઃ શાન્તિ રિત્યાદિ પૂર્વવત્ ॥ શાન્તિ રસ્તુ હરિઃ ૐ તત્સત્
 ઓમિત્યેકાક્ષરં વ્રજ વ્યાહરન્ મામનુસ્મરન્ ॥
 યઃ પ્રયાતિ ત્યજન્ દેહં સયાતિ પરમાં ગતિ ॥
 યામધીત્ય પ્રયાણેતુ મદ્વાવાયોપપદ્યતે ॥
 ૐ કાર મગ્રતઃ કૃત્વા મામ્ નમસ્કૃત્ય નારદ ॥
 એકાગ્ર પ્રયતો ભૂત્વા ઇમં મંત્ર મુદીરયેત્ ॥
 ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય હૃદયં ॥

॥ ૐ નમો નારાયણાયેતિ મંત્રઃ સર્વાર્થ સાધકઃ ॥ હરિઃ ૐ તત્સત્

નારાયણરાવ રણછોડજી દેશાઈએ પાતાના ધી સુરત “જેન”

એન્જન પ્રીં પ્રેસમાં છાપ્યું.

અપારીયા ચકલા-સુરત.

યોજક:—

ભક્તરાજ માણિક્યલાલ જમનાદાસ મહલારજી

(સુરત)

પ્રેકાશક:—

સર્વ શક્તિમાન સંવાન્તર્યામિ સદ્ગુરુ પરમાત્મકૃપા

પાત્ર પ્રેમયુક્ત શ્રદ્ધાસંપન્ન દૈવી વ્યક્તિ મંડળ.

તરફથી બ. માણિક્યલાલ જમનાદાસ મહલારજી (સુરત).
